

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки
«Полтавський університет
економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року №152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут денної освіти
Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри Г. П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)
«__» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Розвиток туризму в Харківській області:
стан та перспективи»**

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Бородаєвський Олексій Володимирович
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., Тараненко Олександр Олексійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	5
1.1 Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні	5
1.2 Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні	13
1.3 Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності.....	25
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	34
2.1 Організація туристичної діяльності в регіоні.....	34
2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні.....	40
2.3. Основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні	46
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	55
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ	66

ВСТУП

Сучасна індустрія туризму в Харківській області та в Україні переживає важкі часи. Якщо в попередні роки головною проблемою для розвитку туризму (у всіх напрямках) було поширення пандемії коронавірусу, то у нинішній час ключовим негативним чинником є військові дії на території України. Нажаль, все це все відбувається у 21-му столітті, коли в світі багато відкриттів, розвитку, все більше і більше шляхів для пересування між країнами, міжнародного товарообігу та обміну знаннями, та, взагалі, складаються сприятливі можливості де кожна особа може себе проявити в тій чи іншій галузі або країні. На даний момент ця ситуація дуже впливає на Україну, на її мешканців, на всі види діяльності.

Військові дії, що відбуваються в різних регіонах України з різною інтенсивністю спричинили вимушену міграцію місцевого населення та іноземців з метою пошуку безпечних умов проживання, в тому числі і закордоном. Це зупинило будь-яку туристичну діяльність до припинення бойових дій, але дає нам можливість бути сильнішими та згуртованішими і згадати, ким виявляються люди, які тут родились, і чого тільки коштує ця війна. Після її закінчення з'являться нові місця куди будуть прибувати люди, щоб побачити стару і нову історію.

Все це призведе до суттєвих змін ринку туристичних послуг. Більше уваги буде приділено розвитку внутрішнього туризму в нашій країні. Враховуючи колосальний ресурсний потенціал України, це може дозволити підготуватися до відновлення туризму в країні та в подальшому запропонувати нові напрями відпочинку, як місцевих (які змушені були виїхати за кордон, або жили там за власних причин), також і для іноземців.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку туризму у Харківській області. Предметом дослідження є чинники, сучасні тенденції, проблеми та основні напрями удосконалення розвитку туризму в Харківській області.

Метою даної кваліфікаційної роботи є оцінка сучасного стану та

перспектив розвитку у Харківській області. Для досягнення даної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розглянути соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні;
- дослідити природно-ресурсну базу розвитку туризму в регіоні;
- ознайомитись з історико-культурними ресурсами регіону як чинником розвитку туристичної діяльності;
- розглянути організацію туристичної діяльності регіону;
- з'ясувати особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні;
- визначити основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні.

Методи, які використовуються у роботі наступні: системний аналіз, синтез, графічний аналіз, індукція та дедукція.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці українських і закордонних фахівців в галузі туризму, законодавчі та нормативні документи що регулюють туристичну діяльність в Україні, офіційні статистичні дані та дані мережі Інтернет.

Практичне значення результатів, що отримані в результаті виконання кваліфікаційної роботи, полягають у можливості їх використання у післявоєнній розбудові та розвитку сфери туризму Харківської області.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків та пропозицій, переліку використаних інформаційних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок та вміщує 5 таблиць, 25 рисунків. Перелік використаних інформаційних джерел включає 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКОМУ ОБЛАСТІ

1.1 Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні

У сучасних умовах розвитку світової економіки туризм заслуговує на найбільшу увагу в Україні, особливо після воєнних дій. Ви можете подумати чому? Ось відповідь: у світі набуває тенденція мандрувати місцями великих трагедій і катастроф, кривавих подій та битв. Після нашої спільної перемоги, залишиться багато історичних просторів які люди зможуть побачити, і в цю ж мить не боятися що може будь-якої миті прилетіти снаряд, чи підірватися на попередньо не перевіреній території. Адже з допомогою туризму можливо отримати значний внесок в економіку. Наприклад: мандрівники відвідають найпростіші укриття Харькова (їх налічується близько 4 тис. 200), які знаходяться у підвалах житлових будинків, школах, університетах, дитсадків. Люди що ховалися там, перебували від однієї до чотирьох годин в укритті, та бували моменти коли не виходили більше однієї доби. В місцях сховищ є спеціальні помітки (лист з інформацією), та номери телефонів Жилкомсервісу, де можна взяти від них ключі. Для робітників створено понад 300 споруд цивільного захисту. Ще є споруди подвійного призначення, де можна сховатися у разі надзвичайної ситуації. Це - метро, підземні переходи та паркінги. Також є варіанти збільшення обсягів надходжень від зовнішньоекономічної діяльності, що буде сприяти зниженню імпорту та інтенсифікує використання місцевих сировинних ресурсів. Кожен гість, що прибуває в Україну, у будь-якому разі придбає послуги, продукти, що сприятимуть підвищенню економіки нашої держави. Туристична галузь сприяє до стимулювання економічного та соціального розвитку регіонів.

Єдиний шлях розв'язання системних проблем у сфері туризму та курортів – це стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є

визначення туризму одним з основних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу України [43]. Але слід розуміти важливість розвитку туристичної галузі, бо наразі в нашої країни не має чіткого розуміння, в якому потрібно здійснювати реформування цієї ж галузі й відсутність єдиного підходу до господарського-правового регулювання діяльності суб'єктів, що надають туристичні послуги [28]. На нашу думку, туризм - це буде один із варіантів "золотої жили", тому що як раз про ситуацію нашої країни чуло більша частина країн світу, і інтерес буде при вище всього. Визнання пріоритетності розвитку туризму як одного із основних чинників економічного зростання регіону та визначення розвитку внутрішнього та міжнародного туризму стратегічною та оперативною цілями розвитку регіону потребує розвитку існуючих та необхідність розвитку нових перспективних видів туризму через формування, в першу чергу регіональних туристичних продуктів на раціонального використання туристичних ресурсів, збереження й відродження навколишнього природного середовища, історико-культурної спадщини Харківської області, сприяння розвитку сучасної індустрії туризму.

У ході обговорення бачення громад щодо реалізації стратегій розвитку Харківської області на 2021–2027 роки були досліджені деякі сучасні погляди на ефективні механізми які дозволяють збільшити кількість відвідувачів (туристів та екскурсантів) та як наслідок створити нові робочі місця та збільшити надходження до місцевого бюджету [46, 57]. Так запропоновано: забезпечення інклюзивності у туристичної галузі регіону з метою створення доступного туристичного середовища; створення спеціалізованої туристичної зони як елементу додаткового здобуття досвіду та його обміну, як потужний засіб активної реабілітації для осіб з обмеженими можливостями, ветерани АТО/ООС/ ЗСУ; забезпечення належного рівня збереження та використання об'єктів архітектурної спадщини населених пунктів Харківщини та окремих пам'яток у відповідності до вимог чинного пам'яткоохоронного законодавства;

забезпечення розвитку агротуризму, чорного туризму в Харківській області, відбудови самої області й визначних місць та ін. [58].

Сам регіон має великий потенціал у сфері туристичної індустрії, але потрібна ефективна його реалізація. Сам по собі він мав сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, розмір площі, рівнем розвитку освіти, культури, мистецтва, будівництва й розвитку підприємницької діяльності здатними приманювати інтерес вітчизняних та іноземних мандрівників.

Для ефективного функціонування туристичної галузі в області необхідний комплексний системний підхід.

Необхідно:

1) забезпечити залучення фахівців в галузі права, які мають спеціальні знання щодо правового регулювання туристичної діяльності з метою розробки якісних нормативних актів, стратегій програм, проведення тренінгів та семінарів для суб'єктів туристичної галузі та осіб які бажають започаткувати туристичну справу;

2) визначити пріоритетні галузі туризму, які у економічній сфері можуть сприяти зростанню зайнятості і доходів працюючих громадян, збільшенню надходжень до місцевого бюджету, розвитку малого і середнього бізнесу, поширенню ділової активності у інших галузях (транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля, виробництво та ін.);

3) удосконалити транспортну інфраструктуру області, зокрема покращити транспортну доступність до туристичних об'єктів для окремих відвідувачів та організованих туристичних груп основними видами транспорту.

4) найняти команду фахівців, яка створить план відбудови. Туди буде входити стратегія будівництва, відновлення будівель, комунікацій та транспорту, перегляд минулих планів розвитку Харкова [49, 63].

Харківська область характеризується високим соціальним розвитком, але кількість населення з кожним роком зменшується. Інтенсивна міграція останніми

роками і має значний вплив на структуру населення та особливості його відтворення.

Крім того, регіон переживає неоднорідний розвиток як з точки зору економіки, так і з точки зору демографії. Він має неоднорідний розвиток як з точки зору економіки, так і з точки зору демографії, після чого деякі регіони дещо покращилися, а сусідні до подолання демографічної кризи, у той час як інші мають погіршення демографічної ситуації [4]. Існує низка факторів, що впливають на демографічне погіршення в Харківській області, основні з яких можна об'єднати в п'ять груп.

Перша група може бути інтерпретована як соціально-економічна і сформована наступними показниками: щільність населення, імміграція, частина осіб молодшого працездатного віку, частина осіб працездатного віку, малий бізнес, заробітна плата, заклади охорони здоров'я та забруднення повітря [32].

Другу групу можна інтерпретувати як економічні та демографічні групи, об'єднані зростанням міграції ззовні, пропозиції житла та притоку інвестицій.

Третю групу можна трактувати як міграційну, і її формують показники: кількість вибулих (внутрішньорегіональний рух), кількість прибулих (міжрегіональний рух), загальний рух, пасажирообіг, як показники, що сприяють активному руху.

Четверта група - населення регресивного типу, яке об'єднує показники смертності, природного приросту, частки населення працездатного віку, частки населення працездатного і старшого віку та частки населення працездатного і старшого віку серед чоловіків, що призводить до високого демографічного навантаження та відповідного зростання смертності [31].

Ця група трактується як демографічно прогресивна група, яка формується за такими показниками, як рівень народжуваності, частка працездатного населення, житлове будівництво та приплив інвестицій.

Населення найкраще характеризується його чисельністю, яка на міжплатформенні значення має соціально-демографічні показники. Відомо, що на зміну чисельності населення впливають три основні фактори: народжуваність,

смертність та міграція. Демографія Харківської області відображає загальну демографічну картину країни, яка характеризується щорічним скороченням чисельності населення [33].

Аналізуючи загальну чисельність населення за період з 2018 по 2022 рік, слід зазначити, що населення області зменшилося з 2694,0 тис. до 2599,0 тис. осіб (рис. 1.1.1).

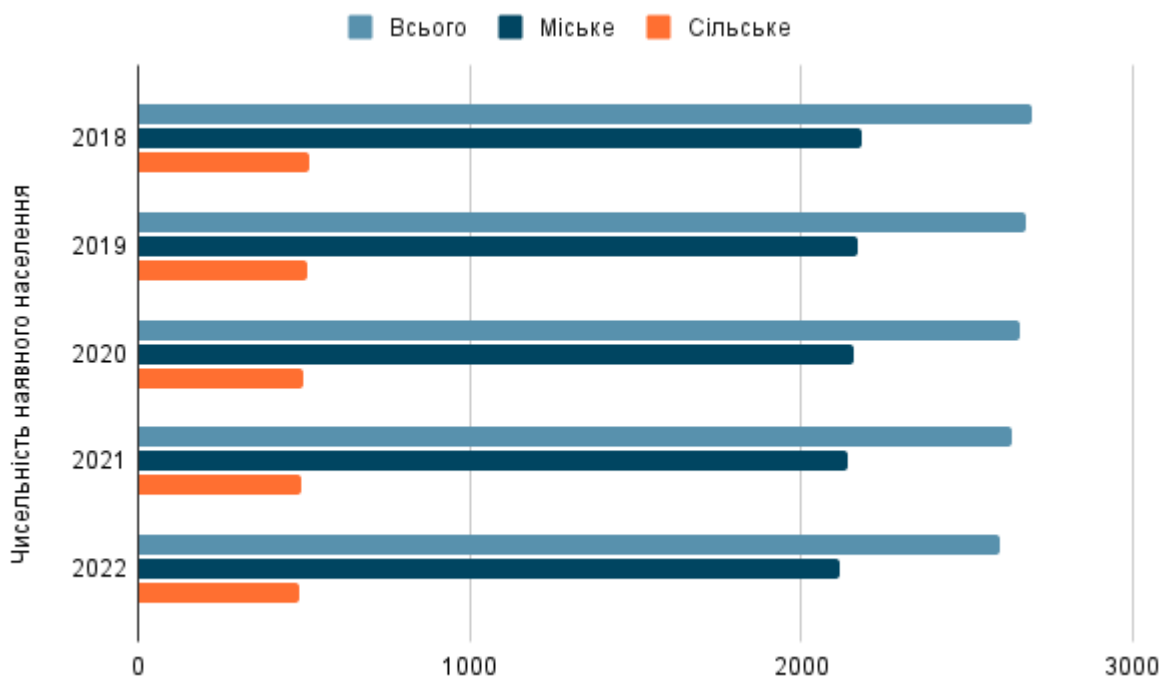

Рис. 1.1.1. – Чисельність населення Харківської області у 2018-2022 рр. [32]

Співвідношення міського та сільського населення характеризує процес урбанізації. Наприклад, у період з 2018 по 2022 рік загальна кількість сільського населення зменшилась за рахунок воєнних дій на території населення Харківської області. Це відомо про те, що люди постійно переїжджають з периферії до міст у пошуках роботи та кращих умов життя.

Протягом досліджуваного періоду природний приріст населення був від'ємним. Така ситуація супроводжувалася низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності серед населення працездатного віку, та дітей (рис. 1.1.2).

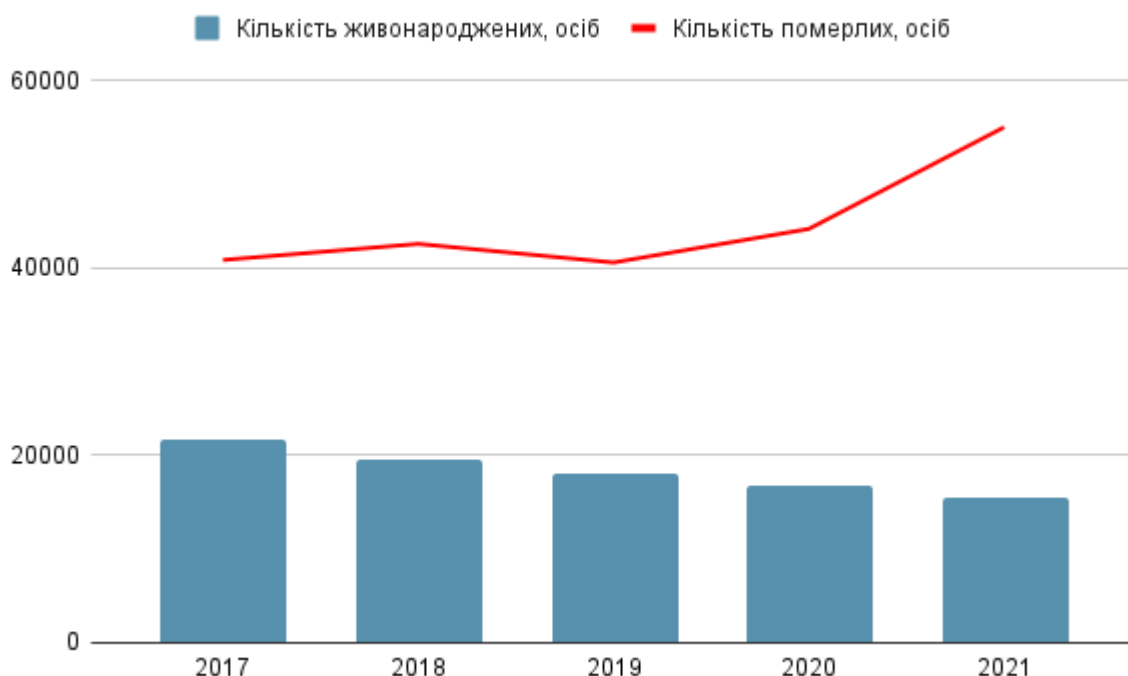

Рис. 1.1.2. – Кількість народжених живими та померлих за одиницями у Харківській області у 2017-2021 рр. [33]

Що очікується очікуваної тривалості життя, то цей показник знизився з 71,88 до 68,73 років як для чоловіків, так і для жінок у період з 2017 по 2021 рік. Очікувана тривалість життя чоловіків зменшилась з 67,05 до 64,53 років. У жінок цей показник за досліджуваний період зменшився на 3,62 року, досягнувши 72,83 року, але протягом останнього року знижується (рис. 1.1.3).

Таким чином, на основі аналізу демографічних тенденцій у Харківській області за період 2017-2021 рр. можна зробити низку висновків, які характеризують негативну динаміку демографічних показників. Рівень смертності в області перевищив рівень народжуваності в середньому в 19250 особи, а в 2021 році - в 39574 особи. Старіння населення, та смертність під час воєнних дій регіону зростає, це свідчить про процес депопуляції через зниження народжуваності [12].

Рис. 1.1.3. – Динаміка очікуваної тривалості життя населення Харківської області у 2017-2021 рр. (побудовано за даними [12])

Таким чином, демографічна ситуація в Харкові більше суттєво пов'язано з показниками, що характеризують несталий розвиток регіону. Причини цього – економічні та соціальні, а також подальший етап сталого розвитку регіону можливий лише за умови підвищення якості життя місцевого населення. З огляду на вищезазначене, необхідно вжити заходи на національному та місцевому рівнях:

- насамперед, це визнання того, що демографічна складова є однією з кінцевих передумов сталого розвитку країни, далі загрожує забезпечення національними трудовими ресурсами і може мати незворотні економічні та соціальні наслідки;
- реалізація заходів, спрямованих на покращення соціального, сімейного та екологічного добробуту населення;
- збільшити фінансування системи пенсійного та соціального забезпечення система соціального захисту пов'язана з інтенсивним старінням населення місцевого населення;

- розвивати високу заміну робочої сили, в Україні дефіцит робочої сили на ринку праці внаслідок скорочення чисельності працездатного населення.

Донедавно туризм у Харківській області вважався одним із найперспективніших напрямків регіонального розвитку. Однак в умовах економічної та політичної кризи туристичні можливості суттєво обмежуються через різкі коливання цін та валютних курсів:

- отже можливості громадян накопичувати кошти, катастрофічно скоротилися, що негативно позначається на загальному добробуті Харкова та доходах місцевих туристичних підприємств. Мешканці не можуть дозволити собі подорожувати за кордон і, в кращому випадку, відвідують лише Харків та сусідні області;

- продовження військових дій на сході нашої країни. Елемент має велике значення для Харківської області, який межує з полем бою. Страх перед військовими діями різко зменшує кількість іноземців, які бажають навчатися чи працювати в Україні або відкрити для себе нову країну. Таким чином, Харківська область вже втратила (і втрачатиме надалі), зменшити кількість так званих "робочих" туристів, багато з яких є студентами з Азії та Африки;

- постійне зростання ціни майже на всі основні ресурси та означає, що ціни на послуги туризму та гостинності незначно зростають. Платоспроможний попит населення на туризм знижується, залишаючи на лише першокласні готелі, ресторани, зелені садиби та туристичні комплекси [52].

Як висновок проведеного дослідження дозволяє рекомендувати наступні заходи для покращення стану туристичних послуг у Харківській області:

- необхідно узгоджувати статистичні показники з тими, що використовуються при розрахунку та розробці регіональних програм;

- надати детальний аналіз доцільності витрат коштів за напрямками, визначеними кошторисом та іншими програмами;

- розробити прозору, науково обґрунтовану методологію розрахунку впливу регіональних програм;

- в умовах реального переходу до фіскальної децентралізації туристичної галузі, яка є однією з галузей, що формує бюджет Харківської області, варто компенсувати можливість надання пільгового оподаткування, субсидій та інших видів фінансової підтримки туристичної галузі, яка є однією з галузей, що формує бюджет Харківської області. , на рівнях обласних та інших місцевих рад;
- розглянути інші можливості для підтримки доступу до місцевих туристичних послуг, особливо для соціально незахищених груп населення (дітей, студентів тощо).

Аналіз елементів маркетингу в туристичному секторі дозволив зробити наступні висновки: маркетинг є необхідним для підприємств цього сектору [67]. Це пов'язано з тим, що ринкова діяльність і конкуренція завжди пов'язані з більшими чи меншими фінансовими ризиками, які особливо високі у зовнішньоекономічній діяльності, в тому числі і в туризмі; сучасний маркетинг туристичного підприємства - це не просто розробка якісних послуг, розміщення привабливих цін на них та наближення їх до споживачів на цільовому, а безперервний процес ринку для туристичних підприємств, комунікація з існуючими та поточними клієнтами; багато компаній (які пов'язані з туризмом) намагаються уникнути помилок та непередбачених подій, використовуючи маркетингові планування, при виході на новий туристичний ринок; у туристичних фірмах потрібно організовувати з власним кваліфікаційним штатом, маркетингові служби.

1.2 Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні

Харківський регіон розташований в лісостеповій і степовій зонах [29]. Він поділяє басейни рік Дніпра і Дону. Найбільш великою і головною річкою є Сіверський Донецьк із притоками, що відносяться до басейну Дона. Всього в області налічується 156 річок. Розраховуючи по сумарним запасам підземних вод, Харківський регіон займає п'яте місце в Україні (після Чернігівської,

Київської, Полтавської, Херсонської). Водоносні горизонти містять високоякісні водні ресурси, придатних для питного водопостачання. Водні ресурси мають задовільну якість, що надає змогу використовувати їх для водозабезпечення населення та виробництва.

Велике значення для пізнання, бережливого ставлення до природи, формування екологічного світогляду людей є природно-заповідний фонд.

Область має 246 територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), станом на 2020-тий рік [11]. До цього числа входить: 3 національні природні парки, 7 регіональних ландшафтних парків, 173 заказники (з них 3 загальнодержавного, та 170 місцевого значення), 44 пам'ятки природи, 9 заповідних урочищ [16]. Харківська область посідає передостаннє місце в Україні, за питомою вагою площі ПЗФ. Але все ж таки вона перевищує Вінницьку на 2,1%.

До об'єктів природно-заповідного фонду Харківщини входять: заказники загальнодержавного (Бурлицький, Катеринівський загальнозоологічні, Вовчанський ботанічний) та місцевого значення, регіональні ландшафтні парки “Великобурлуцький степ”, “Печенізьке поле” й “Ізюмська лука”, заповідні урочища, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення (Наталіївський, Краснокутський, Старомерчинський, Литвинівка, Шаріївський парки), національно природний парк “Гомільшанські ліси”, пам'ятки природи (у т.ч. гора Крем'янець, сад ім. Т.Г. Шевченка), ботанічні сади (у т.ч. ботанічний сад загальнодержавного значення Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна), Харківський зоологічний парк загальнодержавного значення, дендрологічні парки (у т.ч. дендрологічний парк загальнодержавного значення Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва).

Національний природний парк (НПП) “Гомільшанські ліси” має зону для проведення екотурів, іншими словами “кліматичний курорт” [38]. Відомий факт цього парку, що на території Зміївського району (початок 2000-х), було відкрито першу екологічну стежку для туристів. В унікальній екосистемі

“Гомільшанських лісів”, ростуть реліктові дуби віком 350-750 років, а також понад 800 видів росин. Дослідники ЮНЕСКО встановили, що тут росте 1000-літній велетенський дуб. Річка Сіверський Донець (яка протікає через НПП) має на поверхні рідкісні біле латання, жовті глечики, а також одну із найдавніших рослин України - сальвінію плавучу (водна папороть). Центром парку являє собою ландшафтний заказник “Гомільшанська лісова дача”, на території якої перебувають пам’ятки історії періоду бронзової ери - Київської Русі.

Парк має чудові можливості для відпочинку та рекреації. Є садиби для відвідувачів, обласні кемпінги, пункти прокату спорядження, промарковані стежки (рис. 1.2.1) [38].

Рис. 1.2.1. – Національний природний парк (НПП) “Гомільшанські ліси”
[38]

Дворічанський, Слобожанський й Гомільшанські природні парки - це неповторні територіальні комплекси Харківщини, які віднесені до НПП України. Ендеміки (рослини і тварини, які більше не має в світі), знаходяться у Дворічанському парку. Ця місцевість має: 400 видів фауни, у т.ч. 44 рідкісних рослин, крейдянні відкладення. Співіснує комплекс комах понад 150 видів. Живе 4 вида тварин, які занесені до міжнародної Червоної книги, 16 видів тварин у Червону книгу України. У відновленому Дворічанському парку заплановані зони відпочинку для місцевих жителів та гостей з усього світу.

Регіональні ландшафтні парки (РЛП) прикрашають природу Харківського регіону. РЛП “Великобурлуцький степ” було створено у 2000-му році. У парку організовані рекреаційні зони, у межах басейсу р. Сіверський Донець. Одним із РЛП у якого є недоторканий український степ з унікальним різнотрав'ям.

Є можливість замовити екскурсію або досліджувати Великобурлуцький степ самостійно. За допомогою такого екотуризму можна досліджувати життя рідкої флори та фауни степу та лісостепу (у Бурлуцькому степу десятки видів, які зникають), насолоджуватися чудовими краєвидами дикого степу та лісостепу й насолоджуватися природним середовищем, спостерігати за бабаками (рис. 1.2.2) [29].

Рис. 1.2.2 – РЛП “Великобурлуцький степ” [29]

“Печенізьке поле” знаходиться в незайманих українських степах. Його унікальні трави, рідкісні та представницькі фауни, занесені до Червоної та Зеленої книги. У парку – 124 види пернатих. Серед них гордістю являється птах дрохва. РЛП знаходиться у європейській програмі по збереженню птахів цього видів. На берегах річки Гнилушки, яка протікає в «Печенізькому полі» та Балці, виявлено низку джерел. У Балці є красиві озера з островами, які можна знайти біля неї.

Тут проходив фестиваль на тему: “відродження народних традицій”. Його мета полягала підтримка народної творчості, в тому числі ініціативи щодо

виготовлення народних сувенірів районами Харківської області для підтримки елементів народної творчості, що збереглися на Слобожанщині (рис. 1.2.3) [11]

Рис. 1.2.3 – “Печенізьке поле”, фестиваль на тему ”Відродження народних традицій” [11]

Місцевість на березі р. “Сіверський Донець”, на південь від с. Левківки Балаклійського району, знаходиться парк “Ізюмська Лука”. Величезну територію “Луки” (80 км завдовжки) часто видно з гори Крем'янець. Про цілину НЛП незаймана земля з 30-100-річними соснами та травою. Північна рослина кладонія оленьча (оленьчий мох). У парку мешкають бабаки, дикі кабани, ласки та горностаї, й інші тварини.

Сіверський Донець офіційно з найкрасивіших річок Східноєвропейської рівнини. Вздовж берегів річки прокладено багато піхотних та велосипедних маршрутів. Але особливою популярністю користується сплав на каяках. Найцікавіша ділянка річки для водних подорожей – від Змієва до Святогірська. Порослі лісами й оточені пагорбами береги річки Донець дуже мальовничі, особливо в районі красивих національних природних парків Ізюмська Лука та Святі гори поблизу міста Ізюм. Завдяки такому географічному положенню Ізюмської ОТГ дуже привабливим є «зелений туризм». Це і сплави на каяках, і

велосипедні тури. Каякінговий сезон триває близько 5-6 місяців на рік (рис. 1.2.4) [29].

Рис. 1.2.4. – Місцевість р. “Сіверський Донець” та розташований неподалік від нього парк “Ізюмська Лука” [29]

70% (150 об'єктів) природно-заповідного фонду Харківської області складають: ландшафтні, гідрологічні, лісові та рослинні, ентомологічні, загальногеологічні та зоологічні заказники [48]. Екологічно чиста територія з її функцією збереження та відновлення природних комплексів може слугувати прикладом того, як підготувати людей до відвідування природи. У Харківській області є три природні заповідники загальнодержавного значення - це Бурлуцький, Катеринівський та Вовчанський. Природний заповідник "Бурлуцький" розташований на території між селами Великий Бурлук та Катеринівка. Крім того, територія між селами Катеринівка та Рогозянка є частиною природного заповідника "Катеринівка". На території цих заповідників загального призначення фауна степового, лучного та водно-болотного комплексів. Рідкісні хребетні та безхребетні тварини, зокрема бабак малий, тушканчик великий, тхір степовий та лунь польовий й інші. До унікальних

природних пам'яток регіону належать заповідні території. Найвідоміші з них - Божкове (Великобурлуцький район), Миколаївські насадження (Чугуївський район), Тюндик (Балаклійський район).

До природних туристичних атракцій належать пам'ятки природи. Пам'ятка природи "Крем'янецький гірський комплекс" включає гору Крем'янець (177,3 м над рівнем моря) та дендропарк. На горі Крем'янець (Кремень), міста Ізюму є природною геологічною пам'яткою. Відслонення верхньокрейдових та гірських порід з численними рештками, кремнієвими та фосфорними конкреціями, які мають велику наукову та освітню цінність. У горах поширені степова рослинність, лійки карстові (типчак, ковила, ефенда та інші). Водночас гора є цікавою історичною пам'яткою. Дев'ять кам'яних баб скіфського та половецького періодів, які знаходяться на горі Кам'янець, мовчки оберігають таємниці людства тече століть. Заснований у 1965 році біля підніжжя гори Крем'янець, ботанічний сад є домівкою для понад 200 екзотичних видів рослин, які походять із США, Китаю, Японії, Центральної Азії, Сибіру, Далекого Сходу та Балкану. Дерев та кущі з різноманітними кольорами, розмірами та формами листя репрезентують ландшафт у всі пори року. Існують спеціальні оглядові майданчики та місця для відпочинку.

Один з найстаріших парків Харкова, сад імені Тараса Шевченка (заснований 1805 року), є пам'яткою природи місцевого ботанічного значення. Це улюблене місце відпочинку харків'ян, яких приваблює мальовнича архітектура. Парк спроектований таким чином, що радіальні алеї сходяться до пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку. Від національного Харківського університету імені Н.В. Каразіна веде до пам'ятника каштанова алея. Зроблені черешневі та липові алеї. Сади прикрашені красивими сходами з водоспадами, фонтанами, клумбами, газонами, сріблястими ялинками і туями. У саду висаджено близько 100 видів і сортів дерев, серед яких кримська сосна, червоний дуб (північний), софора японська, кизил, айва та інші. На території саду розташували кіноконцертний зал «Україна», зоопарк.

Природно припустити, що Харківщина є колискою степового лісівництва,

створивши чудовий і унікальний приклад паркового будівництва з високою пізнавальною та естетичною цінністю. Найбільш унікальними та маловідомими парками пам'ятками садово-паркового мистецтва (ППСПМ) являється Краснокутський дендрологічний парк, який знаходиться 100 км від Харкова. Розсадники парку допомогли посадити білі акації та канадські тополі на вулицях міст по всій країні. Краснокутський парк - один з найцікавіших прикладів садово-паркової архітектури XVIII–XIX ст. Залежно від пори року, туристів зачаровують тінисті стежки, багатовікові дерева і таємниці стародавніх печер. Парк розбитий у балці на схилі пагорба, що круто обривається в долину річки Мерло. Дендропарк був створений в останні два десятиліття 18 століття. Офіційна дата заснування дендрарію - 1809 рік. Того року предводитель дворянства Іван Назарович Каразін повернувся з Європи і закупив у великій кількості насіння, саджанці та черешків. Вперше в Україні була проведена кропітка робота з акліматизації цінних декоративних рослин [30]. Парк є домом для 350 видів і форм дерев і кущів, серед яких 140-річна ялиця Лоуа, ялина сербська, ялиця Фразера, східна, колюча. Окрім мальовничих доріжок, тут є ставки, альтанки та перголі, повиті декоративним виноградом.

За 20 км від Богодухова, на шилах балки, що прилягає до річки Мерчик, розкинувся Шарівський парк площею 40 га (на початку 19 століття). Головним центром парку є двоповерховий палац, побудований на пагорбі. Цінність замку полягає в його художньому оформленні, що складається з 26 кімнат, трьох залів і головного входу. Поруч з палацом частини парку витримані в регулярному стилі. Територія з фонтаном і клумбами оточена віковими ялинами і обрамлена невисокими білими перилами. Унікальний ландшафтний парк створений за допомогою терас. У Шариф парку є алея пірамідальних дубів і лип, яким по кілька сотень років. До ставка ведуть паркові доріжки та численні стежки. У парку росте понад 20 дубів, яким вік від 200 до 500 років, а деяким – 600 років.

Наталіївський парк, розташований у селі Володимирівка Краснокутського району. Палац, збудований у 1884 році, створює один ансамбль з парком. У парку налічується близько 100 видів дерев та кущів. Багато соснових насаджень. Тут є

насадження дуба болотного та червоного, а також дуба черешчатого виду, якому вже 400 років. Колекція вічнозелених немісцевих видів включає сосну веймутову, сосну кримську, сосну трироздільну, ялицю сибірську, ялицю одноколірну, ялину сріблясту, різні липи, клени, каштани, берези та берест. Парк має численні галявини, доріжки та алеї, оточені густим чагарником. Композицію парку доповнюють колишні садибні будівлі, водонапірна вежа та в'їзна арка головної брами Наталіївки. Старомерчанський парк - один із найстаріших парків України, заснований у першій чверті 18 століття на базі природного дубового лісу. Ядром ландшафтної архітектури, занесеної до списку національних пам'яток, є група будівель (палац, церква і господарські споруди), побудованих між 1775 і 1776 роками. Ландшафтний парк розташований на схилі балки за палацом, біля підніжжя якої протікає річка Мерчик, утворюючи велике озеро. Ставок видно серед багатовікових насаджень дуба, тополі, сосни та ялини.

Литвинівський дендропарк, 8 км від Валок, поблизу села Литвинівка, що має загальнодержавне значення. Парк названий на честь видатного біолога М.І. Вавілова. Сьогодні тут росте близько 200 видів дерев і кущів. Обліпиха, очерет, барбарис, кизил та інші кущі та самшит. Дивують своїм виглядом, кольором і квітами катальпа, темнокора береза даурська, рокитник золотий дощ, ялини, ялівцева ягода, софора японська та ін. Великі площі засаджені грецькими, сірими, чорними та маньчжурськими горіхами.

Природні ресурси наукового, рекреаційного та освітнього значення включають Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, дендрологічний парк Українського науково-дослідного інституту лісового господарства (УкрНДІЛГ) та парк "Дружба" [36].

Чудовий лісопарковий ландшафт розкинувся в селі Рогань, на території Харківського державного аграрного університету. Дендрарій загальнодержавного значення, заснований у 1972 році. 895 видів дерев і чагарників можна знайти в парку, 80% з яких є не місцевими видами. У дендропарку є розарій, розплідник рідкісних рослин, декоративні ставки та колекційні ділянки різних видів сосен і дубів. Прикладом для провінційних

ботанічних садів є стаціонарний ботанічний сад “Дуброва” створений під відкритим небом.

Дендропарк УкрНДІЛГ розташований на околиці Харкова. На протязі 1947-1977 років було висаджено 253 види (понад 30000 рослин). Парк поділений на дві частини. Насадження включають сосну кримську, сосну звичайну, види різних дубів, бундук канадський, ялівець віргінський, ведмежий горіх тощо. Друга частина дендрарію містить ландшафтний парк з алеями, клумбами та окремими декоративними рослинами. На головній алеї є альтанка, від якої відходить алея сосни кримської й каштанової.

Дендропарк "Дружба" - улюблене місце відпочинку мешканців та гостей Лозівщини. Ботанічний сад Харківського державного університету ім. В.Н.Каразіна має загальнодержавне значення і проводить багато заходів для популяризації ботанічних знань, включаючи виїзні екскурсії та консультації садівників-любителів. Ботанічний сад містить понад 6 000 рослин з усього світу. В оранжереї саду росте понад 280 видів рослин, серед яких кокосові пальми, кокосові пальми, папайя, фейхоа, кавові дерева, банани, вейгела, азалії, форзиція, різні види туї, мигдаль і колючі ялини. Ботанічний сад має різні ботаніко-географічні зони: Сибір, Далекий Схід, Європа, Північна Америка, Японія і Китай, Середня Азія й Середземномор'я. Кожного року (приблизно 1 млн. людей), відвідують Харківський зоопарк (створений 1895 р.). На території зоопарку (22 га) мешкає 300 видів риб, амфібій, рептилій, птахів і ссавців з усього світу. Як правило, спілкування з тваринами починається біля вольєрів з бурими ведмедями. Побудовані басейни для білих ведмедів. Поруч знайдете вольєри для вовків, шакалів та лисиць. Сусіди: два слони, один бегемот. Широкий спектр видів котятих. Добре укомплектований зоопарк з різними видами мавп. У центрі парку розташована оригінальна архітектурна споруда, на іншому поверсі якої розміщена експозиція екзотичних риб з Африки, Азії та Південної Америки, а також риби з місцевих водойм [50].

"Кінний завод 124" (Лозівський район) та Харківська зоологічна академія (Мала Данилівка, Делгатівський район), відкривають свої зоопарки та

зоокуточки для природознавчих екскурсій. У зоопарку «Кінного заводу» мешкають олені, бізони, косулі, кулани, поні, романівські вівці, кози заокеанської породи та різноманітні птахи. Зокрема особливий інтерес у туристів викликають коні, виведені на території Лозівщини (орловські риси, новоолександрівські возовики, українські верхові). За кількістю та якістю племінних коней завод є одним з найкращих в Україні. У насадженнях, парках і скверах Харківської області росте понад 1 000 видів дерев і чагарників, які мають велике рекреаційне та оздоровче значення. Ліси займають близько 12% території Харківської області. Найбільші лісові масиви розташовані в басейні річки Сіверський Донець та її головному протоці, а також у басейні річки Мерло. На берегах річки Сіверський Донець, від селища Задонецьке до села Коробові Хутори, розкинулася відома курортна зона під назвою "Харківської Швейцарії". Мальовничі береги вкриті багатою рослинністю. Тут рости хвойні та листяні ліси. У Коробовому та Таранівському лісництвах ростуть дуби черешчаті понад 140-ка років. Там росте величезний дуб, якого близько чотирьох століть. Заплавні ліси в основному зустрічаються в басейнах річок Сіверський Донець, Оскол, Уда, Мжи і Мерло (Мерла). У межах Харківського району ґрунтові, дубово-основні ліси поширені на сухих ділянках північних терас. Ліси в різних районах Харківської області мають свої особливості, рекреаційні та оздоровчі зони [35]. Багата фауна лісу (переважно у Зміївському, Балаклійському, Вовчанському та Ізюмському районах) є не лише красою лісу, а й об'єктом мисливського туризму.

Парки та сквери є унікальним природним ресурсом Харкова та кількох населених пунктів області [44]. Найбільший лісопарк в Україні та місце відпочинку харків'ян являється Лісопарк, заснований у 1928 році. Він розташований на півночі та північному заході передмістя Харкова, простягаючись вздовж Білгородського шосе і нависаючи над масивом Павлова поля та берегами річки Харків. Лісопарк є переважно природним мішаним лісом (дуб, клен і тополя) і займає площу понад 2 000 га. Два велетенські дуби віком

понад 500 років є пам'яткою природи. З південного боку парку розташовані алеї, доріжки, клумби та квітники, а також Меморіальний комплекс Слави.

Центральному парку культури і відпочинку ім. Горького понад 100 років. Унікальність парку виражається через висадку контрастних груп дерев. Смарагдово-зелена модрина росте поряд зі світлою березою. Група сріблястого клена доповнені темно-зеленим дубом. Ялини та сосни, мальовничі каштанові та липові алеї надають величності парку. У парку є дитяча залізниця "Мала Південна" та канатна дорога, для прогулянок. Серед інших популярних рекреаційних зон - парк Маяковського (заснований у 1930-х роках), парк імені Артема (заснований у 1934 році) та парки 1970-х років: "Молодіжний", "Юність", "Перемоги", а також численні сквери.

У Харківській області є 56 водосховищ, 2538 ставків, 584 озера та 131 річка, які є улюбленими місцями відпочинку мешканців та гостей Слобожанщини. Річка Сіверський Донець (басейн Дону), що протікає через всю Харківську область, є мальовничою водною артерією довжиною 370 км. Другою за величиною є річка Оскіл, притока Сіверського Дінця. Основними об'єктами на цих річках є Печенізьке та Червоногірське водосховища. Печенізьке водосховище (70 км завдовжки і місцями 3 км завширшки) має чудові пляжі і курортні зони, безліч баз, вілл і яхт-клубів. Червонооскільське - одне з найбільших водосховищ на Слобожанщині, побудоване на річці Оскіл у 1956 році. Більшість туристичних баз відпочинку та спортивно-оздоровчих таборів розташовані в межах водосховища [21]. У річкових басейнах регіону багато видів риби (сом, щука, судак, жерех, в'язь, плотва, лящ, короп, сазан, карась, лин та ін.). Для подорожей по річці можна використовувати човни та байдарки. Для любителів риболовлі на спінінг або поплавков. Добре відомі річка Сіверський Донець, Печенізьке водосховище та Червонооскільське водосховище. Числення озер та ставок забезпечують рекреацію та рибальський туризм. У Зміївському районі, поблизу Коробських Хуторів, знаходиться одне з найбільших озер. У Зміївському районі, поблизу Коробових Хуторів, розташоване одне з найбільших озер Харківської області - озеро Лиман (3-3,5 км завширшки і 9 км завдовжки) та

озеро Борове. У цих місцях люди купаються, рибалять, збирають ягоди та гриби. Тут розташовані мисливські угіддя. Одним із найкращих ставок для риболовлі є Молочний (с. Радгоспне Харківський район), де водяться лускатий, дзеркальний, японський, блакитний, угорський, альбінос, карась, білий амур, в'юн, лящ, судак і окунь. Водні ресурси багаті не тільки в східних і центральних районах Харківської області. Зачепилівський район пропонує прекрасні рекреаційні зони на берегах 55 річок, 13 озер (включаючи Лиман і Кругле) і десятки ставків.

Харківська область багата на природні ресурси, заповідники, тваринний та рослинний світ. Є багато місць для відпочинку, проведення дозвілля, а також дослідження зелених територій. Маються місця для кемпінгу, велодоріжок, пішого пересування, проведення змагання на байдарках.

1.3 Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку

Регіон має значний історико-культурний потенціал. 2535 одиниць складає загальна кількість монументального мистецтва, археології, пам'яток історії, містобудування і архітектури. До державного реєстру національного культурного надбання внесено 653 пам'ятки архітектури. Також діє 15-ть державних музеїв і заповідників [53].

1920 р. засновано історичний музей Слобідської України ім. Г. Сковороди. За науковою цінністю і обсягом зібрання музей входить до числа найбільших в країні.

Імператорський Харківський університет був започаткований в 1805 р., являє собою одним із найстаріших українських музеїв, що володіє цінною мистецькою колекцією - Харківський художній музей, основу експозиції складає зібрання. З поміж його експонатів - полотна М. Пимоценка, Т. Шевченка, Я. ван Сореля, В. Сурікова, І. Шишкіна, А. Дюрера, В. Боровиковського, В. Тропініна, І. Айвазовського, Д. Левицького, А. Лосенко, Г. Нарбута, Т. Яблонської та інші. Тут зберігається колекція голландської графіки XVII-XIX ст., робіт І. Рєпіна

(серед них - “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”). Також присутні твори народного прикладного мистецтва Слобожанщини, яке представлене вишивкою, різьбленням, малярством, керамікою і таке інше...

В селі Сквородинівка, де провів останні роки свого життя Г. Скворода й в цьому ж місці був похований, збудовано літературно-меморіальний музей в честь самого письменника.

Якщо мова зайшла вже за музеї, підйму тему самої історії Харкова, та його заснування.

Однією з найвідоміших пам'яток є літературно-меморіальний музей Г.С. Сквороди в селі Сквородинівка (до 1923 року - село Пан-Іванівка), де Г.С. Скворода провів останні роки життя і був похований. Будівля, в якому донедавна містився літературно-меморіальний музей Григорія Сквороди, датований 18 століттям. Сам музей був заснований у 1972 році. Перші дві зали музею присвячені біографії та творчості Сквороди, а третє - вшанування пам'яті філософа. Меморіальна кімната ("тиха келія"), де жив і помер Григорія Сквороди, також відкрита для відвідування. На виставці представлено широкий спектр матеріалів, серед яких друковані видання творів філософів, наукова та художня література про філософів, книги античних, середньовічних та сучасних філософів і поетів, які вивчав Григорій Скворода, етнографія, живопис, графіка та скульптура, присвячені філософам. Також зберігалися деякі особисті речі мудреця. Неподалік цієї будівлі є могила філософа. 7 травня 2022 року в дах будівлі влучив російський снаряд, і пожежа охопила весь музей. Будівля 18 століття, колись пансіонат поміщика Ковалевського та резиденція Григорія Сквороди, яка в останні роки зберігала пам'ять про життя, тепер сама є його пам'яттю.

Садиба Куликовських - одна з найстаріших будівель Харківської області, будівництво якої було розпочато у 18-столітньому полковнику Куликовським і завершено його сином (мал. 1.3.1) [5, С. 246-252].

Безкоштовне розкішного особняка з колонами, тут був цілий комплекс споруд, серед яких оранжерея, стайня, курник і водяний млин. Вони створили

терасові сади і побудували кілька штучних ставок. Церкву Архангела Михаїла вони також збудували власноруч.

Після смерті сина Куликовського його доньки не мають утримувати маєток і продали його. поміркуйте на те, що деякі господарські будівлі були знесені, щоб звільнити місце для цегли, головні споруди маєтку збереглися. Наразі в маєтку знаходиться Рокитнянський аграрний ліцей, працівники якого в основному мають хорошу репутацію. Церкви, які в радянські часи були складами, зараз дуже активні (рис. 1.3.1) [5].

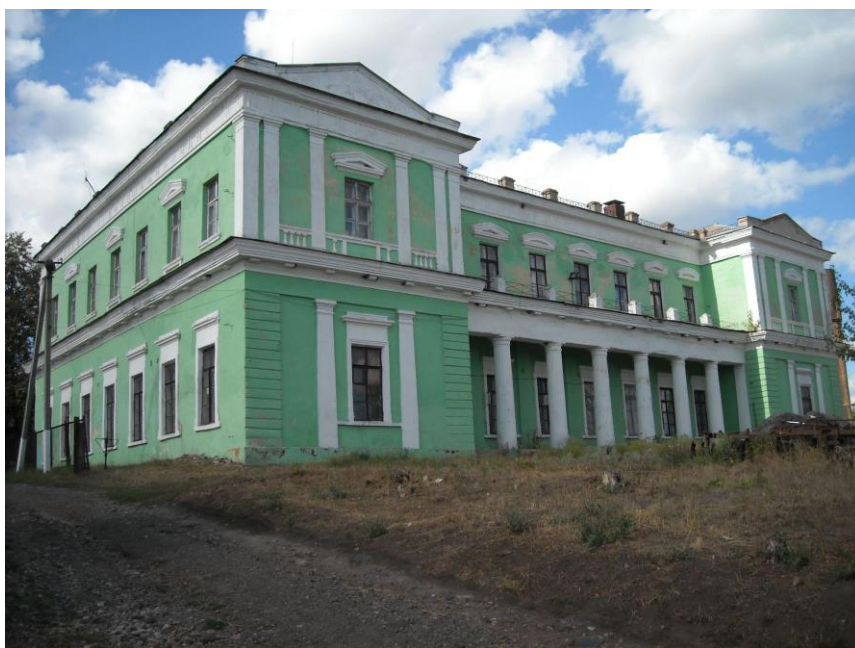

Рис. 1.3.1. – Садиба Куликовських [5]

На околиці села Пербугінка розташована **садиба Вебера** (або Веберівка річка) (рис. 1.3.2). Місцеві жителі називають його класичним замком, але це житлова садиба, де колись жив німець Вебер. Він працював на заводі великої компанії "Кеніг" у сусідньому селі Гути. А сам мільйонер жив у сусідньому комплексі Шарівці. Тож варто поєднати їх візити, щоб не їхати двічі в один бік.

Рис. 1.3.2. – Садиба Вебера, с. Первухинка [6]

Ділянка займає площу 4 га. Загальна площа всіх будівель сягає 1200 м², найбільша з яких - 15-кімнатний триповерховий садибний будинок з червоної цегли. Поруч розташований парк із залишками фонтану. За радянських часів у Вевелівці був дитячий будинок, але зараз він перебуває в приватному управлінні. Зрештою, його намагалися продати у 2020 році. Невідомо, продали його чи ні, але повідомлення про це зникло з дошки оголошень. То чому б без можливості відвідування маєток безкоштовно?

Шарівська садиба (рис. 1.3.3). Першим власником був поміщик Ольховський, а збудований він був на початку 19 століття. Потім вона перейшла до рукотворного магната Кеніга, який володів ним і надав йому нинішнього вигляду, включаючи стайні, фазанії (так, є таке слово), господарські будівлі та парк з липовими доріжками і віковими дубами (найстарший з яких святкує 600-річчя). В його основі – 26-кімнатний палац, оздоблення та облаштування якого частково збереглися.

Рис. 1.3.3. – Шарівська садиба [5]

За радянських часів тут розташовувався туберкульозний санаторій, який наприкінці 2008 року був закритий і остаточно дезінфікований. Сьогодні відвідування цієї пам'ятки архітектури є безпечним, але вже не безкоштовним, нещодавно з відвідувачів стягується невелика плата [5].

Садиба "Наталіївка" була побудована в 1884 році меценатом Іваном Харитоненком як літній будинок у селі Володимирівка (рис. 1.3.4).

Рис. 1.3.4. – Садиба "Наталіївка" [10]

Однак комплекс названий не на честь села, а на честь онуки Харитоненка. На жаль, маєток зберігся лише частково. Головні будівлі давно зникли, але господарські споруди, справжня брама, водонапірна вежа і невеликий костел все ще залишилися. Збереглася лише частина ландшафтного парку. Вхід на територію вільний [10].

Олексіївська фортеця - одна з фортець на українській оборонній лінії, збудована козаками та селянами у 1731 році і спочатку називалася Березка (рис. 1.3.5).

Рис. 1.3.5. – Олексіївська фортеця [6]

Пізніше вона була перейменована. Фортеця збудована із землі, має чотири бастіони і майже квадратну форму. Його довжина близько 1 км. Він визначається головною історико-культурною пам'яткою регіону і поступово перетворюється на потужний туристичний об'єкт. Вже кілька років поспіль тут же великі національні фестивалі. В інший час ви можете подорожчати і навіть в інші заходи чи особливості відпустки [6].

Покинутий аеродром. В аеропорту міста Вовчанськ живе своїм життям купа покинутої авіаційної техніки – літаків і гелікоптерів. Ан-2 і Мі-8, Л-29 і Мі-2 ніби шикуються до самого горизонту (рис. 1.3.6). Вони на вулиці, тому довго не стоять. І хоча вони виглядають досить пристойно і дуже фотогенічно,

аеродром варто відвідати.

Рис. 1.3.6. – Покинутий аеродром [10]

Заходимо на експонат - десь зберігається пульт управління. Або проїхати машиною по злітній смузі. Єдине, що немає чіткої інформації про те, є в аеропорту охорона чи ні.

Покинутий санаторій Рай-Оленівка справді рай, але підходить лише для любителів сталкінгу та різноманітних покинутих об'єктів (рис. 1.3.7).

Рис. 1.3.7. – Покинутий санаторій Рай-Оленівка [5]

Рай-Оленівка справді рай, але підходить лише для любителів сталкінгу та різноманітних покинутих об'єктів. Усі будівлі збереглися в свідомому стані, але не відкриті для відвідування. Деякі з них потрібно захищати. Але територія колишнього санаторію простору і цікава користь рослинам, тому навіть якби територію закрили, тут все одно було б цікаво.

Садиба Гієвці розташувалася на південно-східній околиці Люботина (рис. 1.3.8).

Рис. 1.3.8. – Садиба Гієвці на південно-східній околиці Люботина [11]

Заснована на початку 19 століття, територія була придбана в 1881 році князем Святополком-Мирським, губернатором Харківської області, героєм Кримської війни. Він спроектований таким чином, що всі будівлі розташовані вздовж єдиної осі, яка з цього палацу, ставок і церкву.

Палац, службові будівлі, церква та господарські споруди збереглися до наших днів. Сама будівля по цьому в собі елементи класицизму, романського та готичного стилів. Останнім власником був Святополк-Мирський. З 1917 року маєток був націоналізований і використовувався як дитячий будинок, а потім як школа-інтернат. Зараз будівлі напівзруйновані, а парк маєтку в занедбаному

стані, але ви все ще можете побачити каскадне озеро, липові алеї та вікові дуби. Зберігся надгробок у могили князя Святополка-Мирського [11].

Меморіальний комплекс “Висота Маршала І.С. Конєва” (рис. 1.3.9).

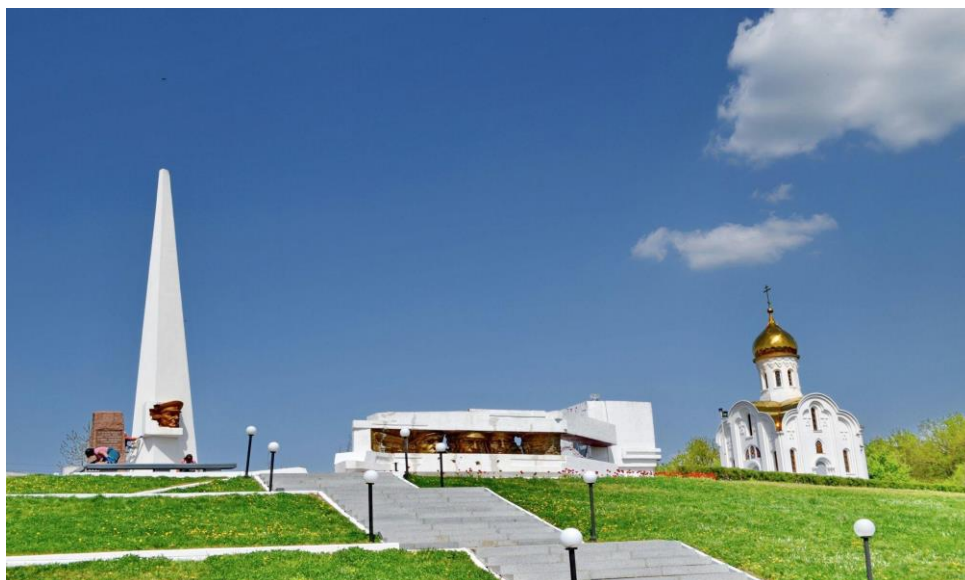

Рис. 1.3.9. – Меморіальний комплекс “Висота Маршала І.С. Конєва” [5]

Саме на цій висоті 197,3 був розташований спостережний пункт командувача Степового фронту полковника І. С. Конєва, командувача 53-ї армії генерал-майора І. М. Манагарова та командира 252-ї стрілецької дивізії генерал-майора Г. І. Анісімова в серпні 1943 року. Звідси підрозділи взяли на себе оперативне командування під час запеклих бойів на завершальній стадії Білгородсько-Харківської наступальної операції (3-23 серпня 1943 року) [5].

Харків підтверджується студентською та науковою столицею, тут багато зелених парків, незвичайних пам'ятників, музеїв та високих хмарочосів. Після воєнних дій сюди додадуться нові історичні, або правильніше надрукувати пам'ятні місця. А ті які вже були, відновлять (по можливості) й надалі, буде можливість відвідувати такі місця, але вже з іншим світобаченням.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Організація туристичної діяльності в регіоні

Туризм є дуже специфічною сферою соціально-економічної діяльності і предметом зростання інтересу в будь-якому суспільстві [42]. Туристичний потенціал того чи іншого регіону переходить у центри уваги експертів та науковців з різних галузей. Досі немає чіткого підходу до тлумачення поняття "туризм". Більшість українських та зарубіжних науковців розглядають туризм як вид подорожі, учасники якого перебувають за межами постійного місця проживання з плановим відпочинком та оздоровленням, під час якого вони поєднують пізнавальні, культурні та рекреаційні цілі з відновленням особистої працездатності. Основним документом, що регулює українську туристичну галузь, є Закон України "Про туризм" від 29 квітня 2021 р. 1441-IX, який визначає загальні правові, організаційні, освітні та соціально-економічні заходи реалізації державної політики України в галузі туризму [2]. Внутрішній туризм в Україні здійснюється міжнародним туризмом за його активністю, цілеспрямованістю та темпами розвитку, що певною мірою контрастує з великим і різноманітним туристичним потенціалом України. Така ситуація пов'язана з тим, що туристичні можливості на території України, зокрема в Харківській області, все ще недостатньо розвинені, а популярність українських туристичних продуктів є парадоксально низькою не тільки серед іноземців, але й серед громадян України. З початку 21 століття туристична галузь України відзначила певний розвиток, і відповідно до цього розвивався і регіон Харкова. Однак у 2020 році пандемія спровокувала розвиток туристичної галузі як у світі, так і в Україні [60]. Туризм є одним із секторів економіки, який найбільше постраждав від пандемії прогресу, закінчення карантинні обмеження та закриття кордонів фактично зупинили міжнародні подорожі. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації ООН,

збитки туристичної галузі із-за скорочення кількості поїздок по всьому світу в зв'язку з пандемією досягнута за перші 10 місяців 2020 року склали 935 млрд. доларів. Таким чином, світовий туризм повернувся до рівня 1990 року. У зв'язку з цим практично відсутня статистична інформація про стан туристичної галузі у 2020 році.

Відповідно до Закону України "Про туризм", розвиток туристичної галузі України забезпечується суб'єктами туристичної діяльності (туроператорами, турагентами та приватними підприємцями).

Туроператори (туроператори) - юридичні особи, діяльністю яких є планування та виробництво туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність у наданні специфічних та супутніх послуг, які отримали в установленому порядку ліцензію на провадження туроператорської діяльності.

Туристичні агенції (турагенти) - юридичні особи - цільова група - суб'єкти господарювання, які займаються реалізацією туристичних продуктів туристичних агентів та туристичних послуг інших туристичних операторів, а також посередники з продажу конкретних та супутніх послуг.

У 2019 році в українській туристичній галузі працювало 1867 туристичних операторів (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Регіони України з найбільшою кількістю суб'єктів туристичної діяльності у 2019 році [15]

№ з/п	Регіон	Усього (одиниць)	У тому числі		
			туроператори	турагентства	суб'єкти екскурсійної діяльності
1	2	3	4	5	6
	Україна	1867	538	1259	70
1	м. Київ	884	361	504	19
2	Львівська область	148	61	73	14

Продовження таблиці 2.1.1

1	2	3	4	5	6
3	Одеська область	128	13	107	8
4	Дніпропетровська область	111	15	96	-
5	Харківська область	86	8	77	1
6	Запорізька область	61	3	58	-
7	Київська область	51	6	42	3
8	Чернівецька область	35	7	28	-
9	Івано-Франківська область	31	8	21	2
10	Закарпатська область	30	12	17	1
11	Рівненська область	30	3	24	3

У таблиці наведено інформацію про кількість туристичної діяльності в 10 інших та містах Києві. Майже відсутня найменша кількість зареєстрованих туристичних операторів у Луганській, Кіровоградській, Херсонській та Полтавській областях де туроператорів, які є основними розробниками туристичних продуктів. Це особливо дивно для Полтавської області, яка багата на туристичні та рекреаційні ресурси. Туристична активність знаходиться на низькому рівні. Для Харківської області зауважимо, що кількість туристичних операторів, які працюють переважно в Харкові, знаходиться на п'ятому місці, як показано в таблиці 2.1.2.

Інформація про кількість туристів, наданих туроператорами та турагентами Харківської області, представлена в таблиці 2.1.3 [15].

Аналіз таблиці 2.1.3 показує, що 85% туристів у Харківській області надають перевагу подорожам за кордон і лише 15% подорожують Україною. Ця статистика підтверджує існуючі проблеми з розвитком внутрішнього туризму в Україні.

Кількість туристичних операторів за містами та районами
Харківської області у 2019 році [15]

Регіон	Усього (одиниць)	У тому числі		
		туроператори	турагентства	суб'єкти екскурсійної діяльності
Юридичні особи				
Усього	86	8	77	1
м. Харків	85	7	77	1
Красноградський район	1	1	-	-
Фізичні особи-підприємці				
Усього	175	-	168	7
м. Харків	152	-	147	5
м. Ізюм	1	-	1	-
м. Первомайський	1	-	1	-
Міськради				
Куп'янська	4	-	3	1
Чугуївська	1	-	1	-
Райони				
Балаклійський	3	-	3	-
Валківський	1	-	1	-
Вовчанський	2	-	2	-
Дергачівський	2	-	2	-
Зміївський	3	-	2	1
Харківський	5	-	5	-

Це питання стало особливо актуальним у 2020 році, коли пандемія призвела до різкого підвищення міжнародних подорожей.

Таблиця 2.1.3

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в
Харківській області у 2019 році [15]

Показники	Громадяни України (осіб)		
	Усього	в тому числі обслуговані	
		Туроператорами	Турагентами
Юридичні особи			
Кількість обслугованих туристів, у тому числі подорожуючих	32798	2857	29941
- в межах України	8224	469	7955
- за кордоном	24374	2388	21986
Фізичні особи-підприємці			
Кількість обслугованих туристів, у тому числі подорожуючих	43190	-	43190
- в межах України	2653	-	2653
- за кордоном	40537	-	40537

Цікавим є також розподіл туристів у Харківській області за призначення поїздки. Із загальної кількості туристів, обслугованих у 2019 році (75 988), 98% подорожували з рекреаційною зоною, 1,5% - з медичною та 0,5% - з діловою [15].

За даними Харківського обласного управління статистики, у 2019 році туристи з Харківської області відвідали 79 країн світу. Загальна кількість людей, які подорожували за ваучерами через туристичних операторів, становила 64911. Єгипет, Туреччина, Греція, Іспанія та інші країни були найпопулярнішими серед харків'ян (таблиця 2.1.4).

Кількість мандрівників, відображена в Таблиці 4, становить 91% від загальної кількості проданих ваучерів. Перераховані вищої країни забезпечують високий рівень послуги для відпочиваючих і пропонованих змістовних відпочинку.

Таблиця 2.1.4

Географія найпопулярніших країн світу, які відвідували туристи з Харківської області у 2019 році [15]

№ з/п	Країна	Усього подорожуючих через суб'єкти туристичної діяльності (осіб)	
		Юридичні особи	Фізичні особи
1.	Єгипет	7261	15492
2.	Туреччина	7230	14054
3.	Греція	1888	1019
4.	Іспанія	983	1534
5.	Болгарія	1116	320
6.	Італія	835	892
7.	Об'єднані Арабські Емірати	465	976
8.	Чехія	689	660
9.	Кіпр	249	695
10.	Чорногорія	438	662
11.	Таїланд	157	499
12.	Туніс	108	388
13.	Франція	326	338

Статистика розвитку туризму в Харкові у 2020 році регіонів та решти України поки що недоступні (перебувають у фазі обробки), деякі економічні показники були оприлюднені [8].

За даними Національного агентства з туризму України, у 2020 році сплата

туристичного збору до місцевих бюджетів склала 130,6 млн грн. За цим показником лідери: Київ (34,7 млн грн), Одеса (15,1 млн грн), Львів (11,8 млн грн), Київ (980 6,6 млн грн), Харків (6,6 млн грн), Закарпаття (6,4 млн грн), Запоріжжі (6,2 млн грн), Івано-Франківську (5,6 млн грн), Дніпропетровську (5,5 млн грн). За цим показником Харківська область входить до п'ятірки лідерів.

Отже, наведені аспекти розвитку туризму в Харківській області дають право зробити наступні висновки: туристична галузь у Харківській області розвивається, але в сучасній ситуації потребує фінансової підтримки з боку держави; враховуючи стан туристичної галузі в умовах пандемії прогресу, розвиток внутрішнього туризму як у Харківській області, так і в Україні в цілому є актуальним; пріоритетом залишаються міжнародні поїздки. Найпопулярнішими країнами світу, куди подорожують туристи з Харківщини, є Єгипет, Туреччина та Греція; можна стверджувати, що туристична галузь Харківської області є невід'ємною частиною туристичної галузі України, про що свідчать наведені в статті показники її сучасного стану розвитку.

2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні

Всесвітня туристична організація відносить до засобів туристичної інфраструктури (готелі, мотелі, хостелі, пансіонати, кемпінг тощо), транспортних комунікацій та послуг, засобів туристичної інформації, закладів харчування (ресторани, кафе, бари тощо), культурно-розважальних закладів та закладів фінансового обслуговування [9].

Пошук на сайті Hotels24.ua за запитом "готелі Харкова та околиці" дав 123 результати. Є заклади з різним рівнем комфорту та отримання зірок: 2 заклади з 5 зірками, 10 закладів з 4 зірками, 7 закладів з 3 зірками, 3 заклади з 2 зірками та 83 заклади без зірок [65] (рис. 2.2.1).

5* (2 заклади)	4* (10 закладів)	3* (7 закладів)	2* (2 заклади)	без зірок (83 заклади)
-------------------	---------------------	--------------------	-------------------	------------------------------

Рис. 2.2.1. – Кількість закладів за категоріями зірок Харківщини [65]

Мінімальні вимоги до готельних послуг встановлені чинним законодавством у сфері готельних послуг, такими як ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні галузевої належності» [1]. Характеристики готелю пропонуються комплексні вимоги щодо матеріально-технічного оснащення, переліку послуг, що надаються, кваліфікації персоналу тощо.

Вимоги до кожної категорії готелів, викладені в цьому стандарті, є наступними мінімальні вимоги, всі з яких повинні бути виконані. Однак, якщо будівля готелю є пам'яткою історії або архітектури, вимоги щодо матеріально-технічного оснащення готелю та переліку послуг, які надаються в готелі, можуть бути відхилені за умови дотримання наступних умов: керівництво готелю надає документальне завірені уповноваженим органом, які вимоги не можуть бути виконані з наданням історичного характеру збереження будівель, навколишньої забудови та прилеглої території; відхилення несправності до суттєвого зниження вимог, встановлених для цієї категорії готелів; в інформаційних та рекламних матеріалах про готель надавати інформацію про історичний характер будівлі та будь-які відповіді на відхилення від вимог щодо матеріально-технічного оснащення та переліку пропонованих послуг. Стандарт містить загальні вимоги до послуг та більш конкретні вимоги для всіх категорій послуг (в тому числі ті, що надаються послуги). Інші документи про наявність певних послуг, вимоги до їх надання та якості. зазначити, що ці вимоги стосуються лише ваш. Житло, що надає послуги ночівлі, є ширшим поняттям. На основі готелів, на готельному ринку регіону представлені спа-готелі, апарт-готелі, клубні готелі, бутік-готелі, а також спеціалізовані об'єкти, такі як хостели, міні-готелі, бази відпочинку та квартири, які пропонують послуги з розміщення. Тому на деякі з цих засобів розміщені вимоги ДСТУ 4269:2003 "Послуги туристичні". До них не відноситься "готельна класифікація", і вони можуть вільно надавати або обмежувати послуги.

Тому кожен учасник готельного ринку повинен аналізувати та контролювати існуючу ринкову пропозицію, перш ніж впроваджувати нові послуги. Одним із таких є портал бронювання Hotels24.ua, який пропонує 4942 варіанти розміщення та проведення дослідження на основі свого аналізу.

У регіоні представлені різні типи розміщення: готелі (37 об'єктів), квартири (12 об'єктів), хостелі (18 об'єктів), квартири (12 об'єктів), хостелі (18 об'єктів), міні-готелі (17 об'єктів), приватні будинки (1 об'єкт), бази відпочинку (2 об'єкти), бутик-готелі (1 об'єкт), спа-готелі (3 об'єкти), гостьові будинки (1 об'єкт), квартирні готелі (6 об'єктів), готельно-ресторанні комплекси (7 об'єктів) (Додаток А).

Заклади розміщення в регіоні пропонують різні види послуг, які виявлені в пошукових пропозиціях (рис. 2.2.2-2.2.7).

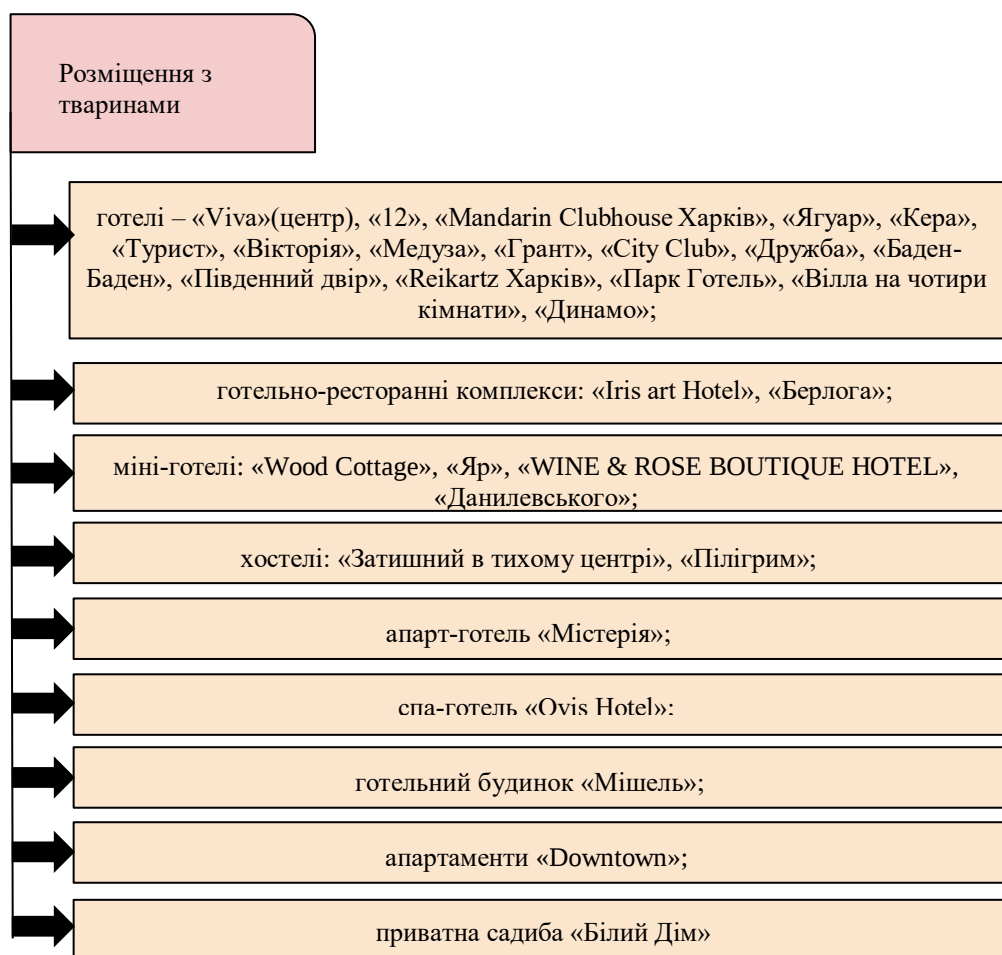

Рис. 2.2.2. – Послуги розміщення з тваринами в закладах розміщення Харківського регіону [39]

Таким чином, з об'єктів розміщення 87 - це автостоянки, 100 - інтернет-послуги, 13 - спортивні розваги, 30 - домашні тварини, 8 - відпочинок у передмісті, 33 - трансфер з аеропорту, 8 - відкриті басейни, 8 - криті басейни, 11 - сауни та 14 - лазні [39].

Рис. 2.2.3. – Спортивні послуги закладів розміщення Харківського регіону [21]

Що стосується послуг харчування, то 18 закладів пропонують спільні кухні, 2 - нові банкети, 22 - власні кухні та 24 - безкоштовні сніданки (рис. 2.2.7).

Умови в номерах також дуже різняться. Наприклад, 78 закладів мають ванну кімнату в номері, 88 - кондиціонер, 53 - холодильник, 93 - телевізор, 30 - балкон і 5 - з видом на басейн. Також є 87 закладів зі спільними кімнатами без ліжок.

Це означає, що перевірені реальні гості, які бронювали на Hotels24.ua і отримали лише позитивні відгуки за останній рік. Готелі в Харкові: "Viva", "City Club", "Вікторія", "Меркурій", "Калина", "Obis Hotel Spa", готельно-ресторанний комплекс "Iris Art Hotel", міні-готелі: "Класик", "Олександрія», «Майор», «Центр», «Мішель», «Олександрія», «Брюс», «Мішель»; хостели: "Мажор", "Центр", "Лайт", "Супутник", "Kharkiv CITIZEN"; в Ізюмі є один готель "Марс".

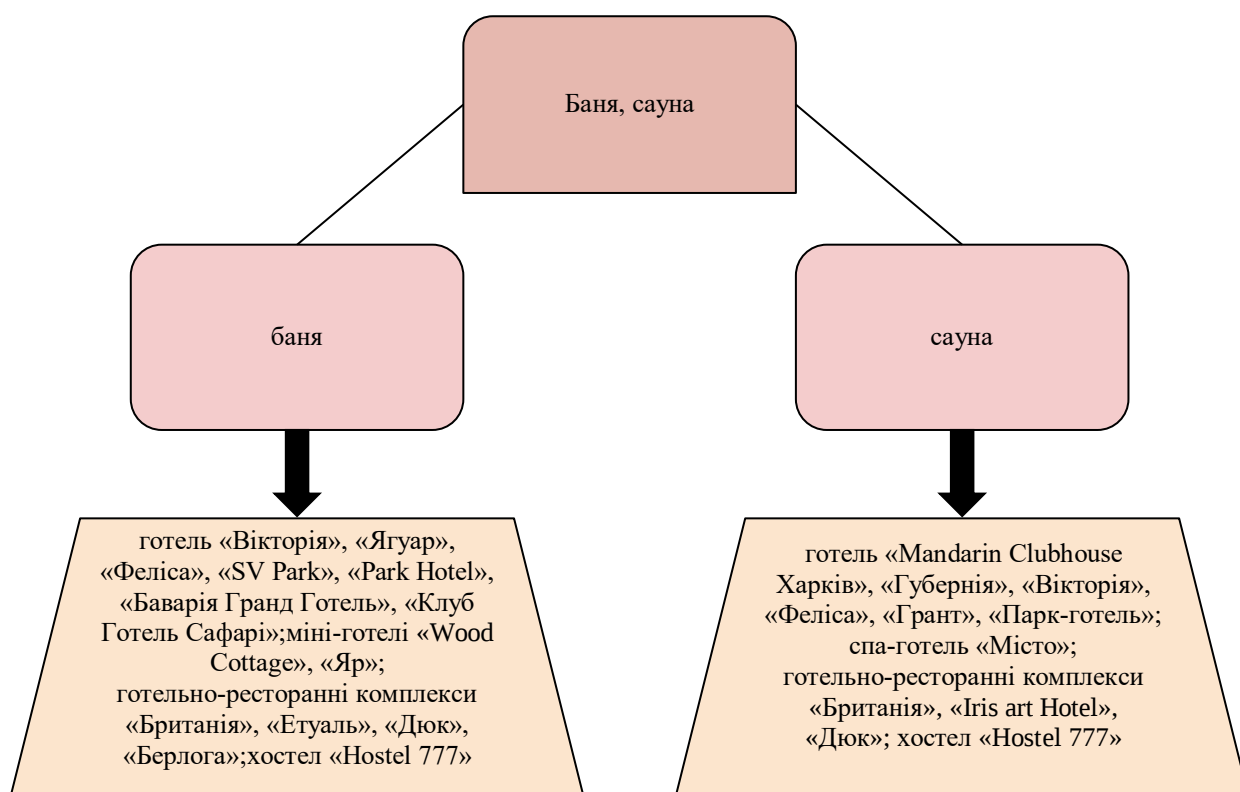

Рис. 2.2.4. – Послуги бані і сауни в закладах розміщення Харківського регіону

[68]

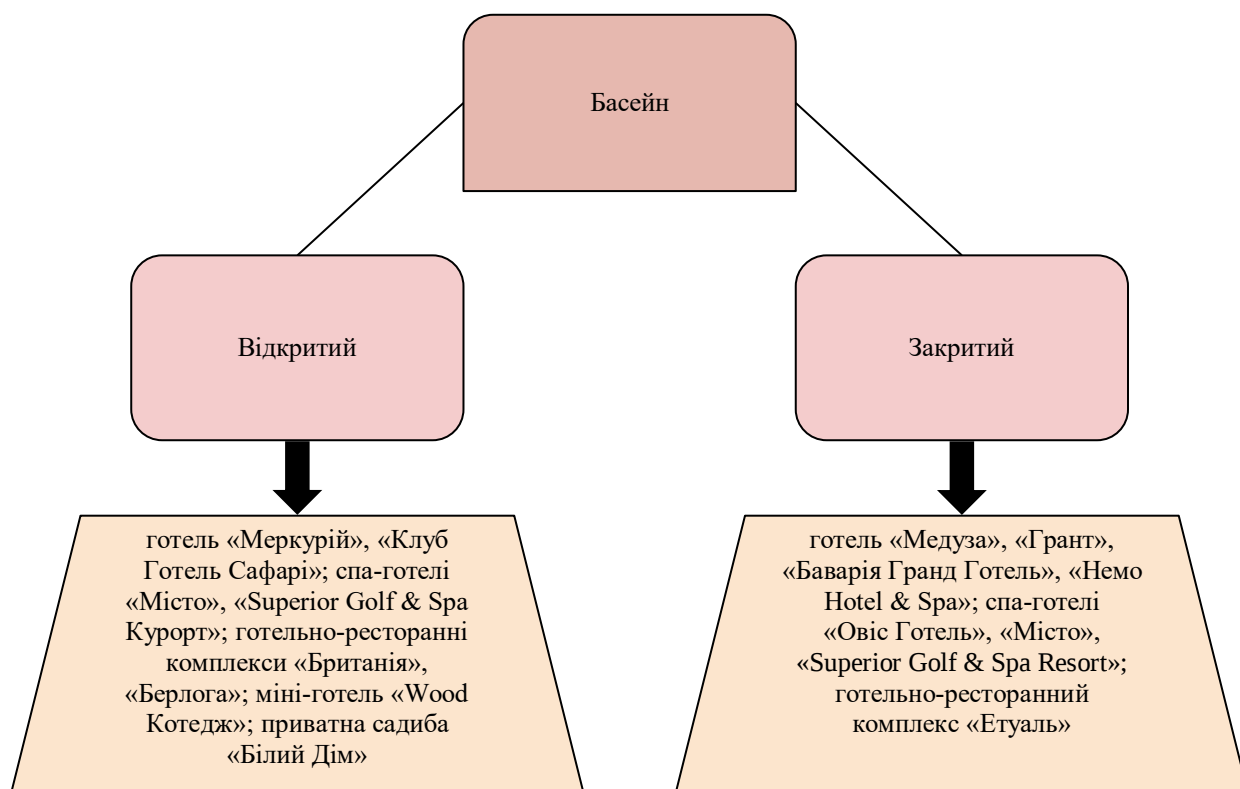

Рис. 2.2.5. – Послуги надання басейнів в готельних закладах Харківського регіону [68]

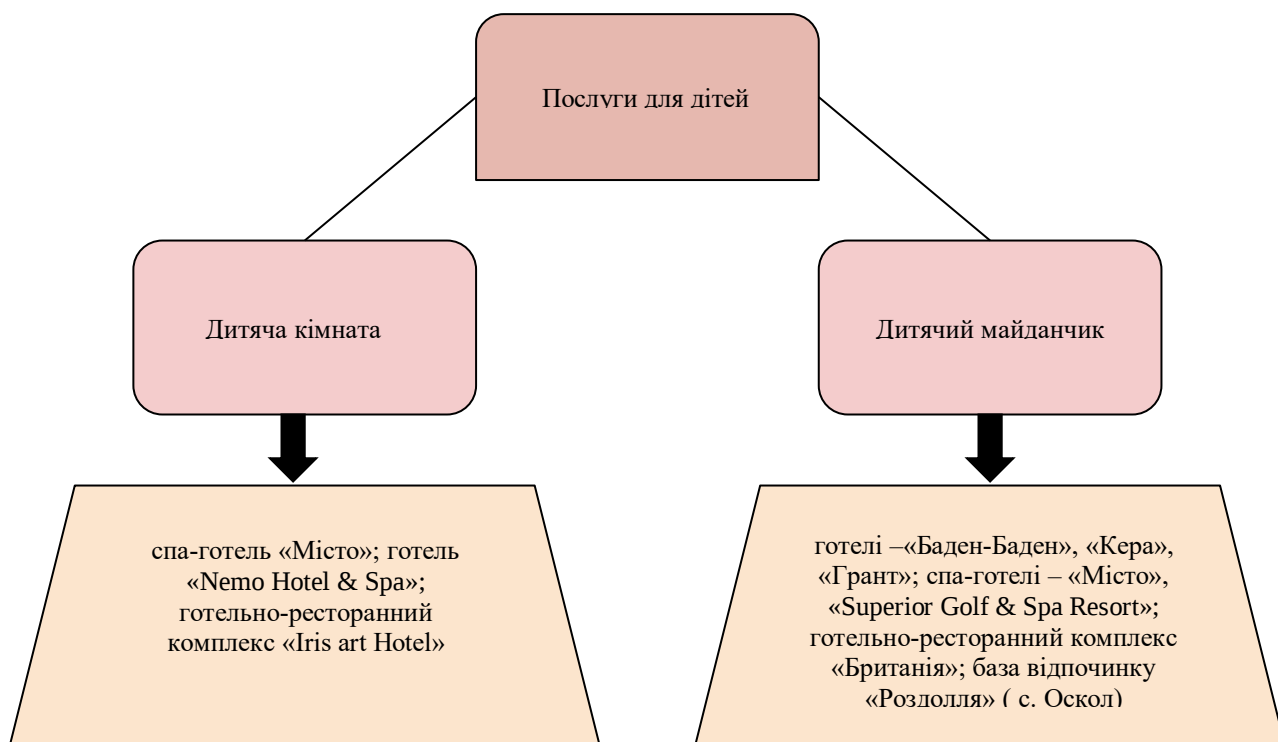

Рис. 2.2.6. – Послуги для дітей в закладах розміщення Харківського регіону [58]

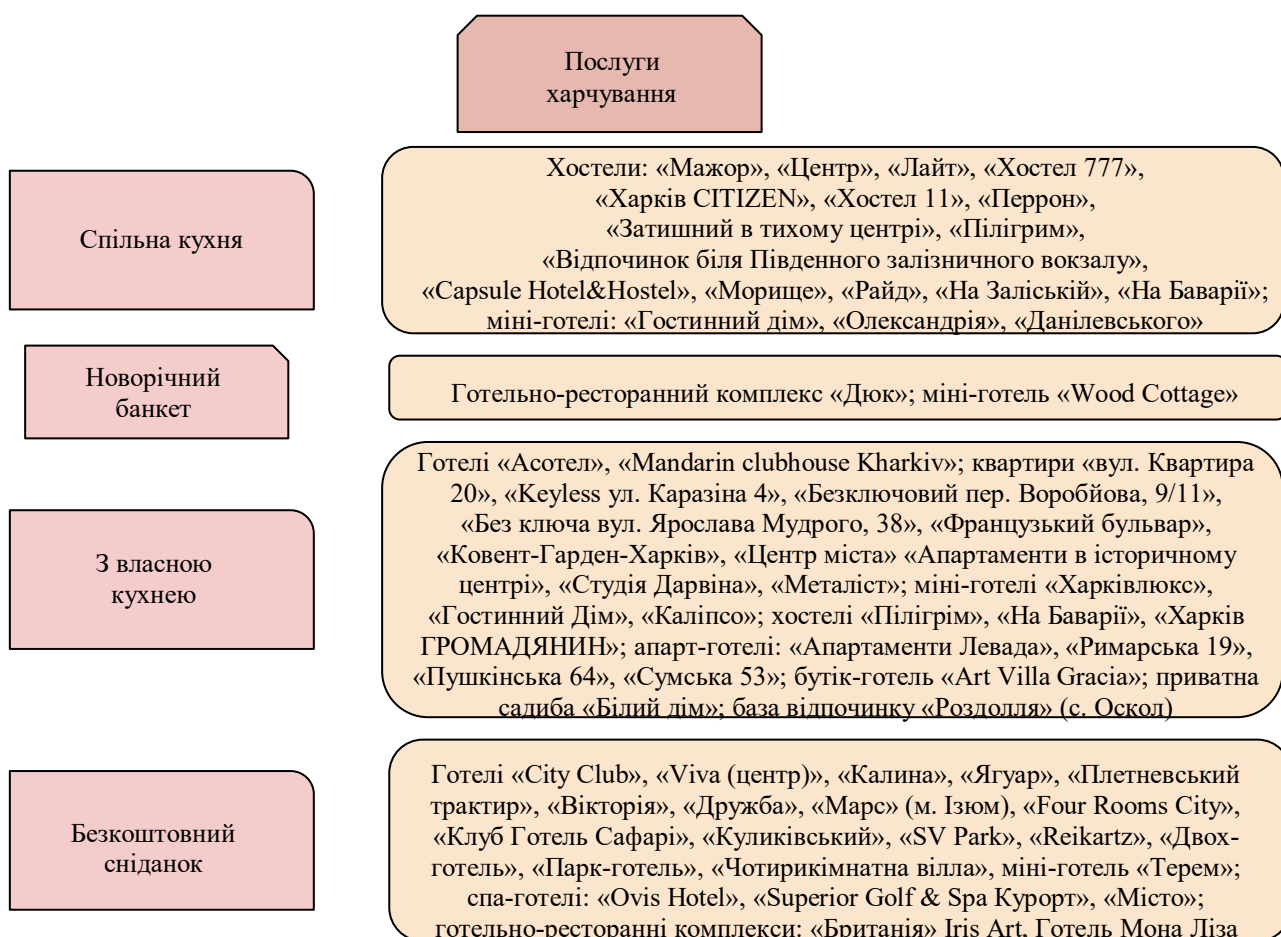

Рис. 2.2.7. – Послуги харчування в закладах розміщення Харківського регіону

Отже, аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що пропозиція послуг на ринку розміщення є надзвичайно різноманітною і враховує майже всі потреби потенційних споживачів.

2.3. Основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні

Туристичний продукт - це сукупність товарів і послуг, матеріальних благ і ресурсів, що реалізуються на ринку туристичних послуг. Матеріальних і нематеріальних благ та ресурсів, призначених для використання в туристичних цілях і реалізованих на ринку туристичних послуг. Вони здатні задовольнити різноманітні потреби туристів.

Джерела туристичних продуктів диференціюються на результати праці (туристичні послуги та продукти, об'єкти туристичної інфраструктури) та різні товари (ресурси) - природні, соціальні та побутові. Особливістю туристичного сектора є те, що важливо використовувати ці джерела одночасно, оскільки вони є основним об'єктом інтересу для туристів.

Туристичний продукт складається з таких елементів, як програма, маршрут і різноманітні послуги, що підтримують життя туриста. У сфері туристичного менеджменту розрізняють два типи продуктів: продукти туристичної дестинації та продукти туроператора [20]. Туристичні продукти також класифікуються відповідно до їх складових, які видають характер самого продукту (рис. 2.3.1).

Харківська область є адміністративним, промисловим, історичним, культурним, спортивним і діловим центром, де туризм здійснює провідну роль.

Найбільш розвиненими видами туризму в Харківській області є:

- історико-культурний туризм - наявність багатьох пам'яток, пов'язаних з подорожами європейських та азійських народів у регіоні;

- сільський туризм та зелений туризм - у Харківській області працює 16 агроосель. Такий вид туризму може збільшити доходи селян за цей рахунок

продажу сувенірів, створення цікавих туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг;

- спортивний туризм - нові велосипедні маршрути та туристичний кемпінг у Харківській області;

- діловий туризм - міжнародні конференції, семінари, симпозиуми, фестивалі, виставки та ярмарки, що регулярно проводяться в регіонах;

- міський туризм (шопінг, розваги) для мешканців Харківської області [22].

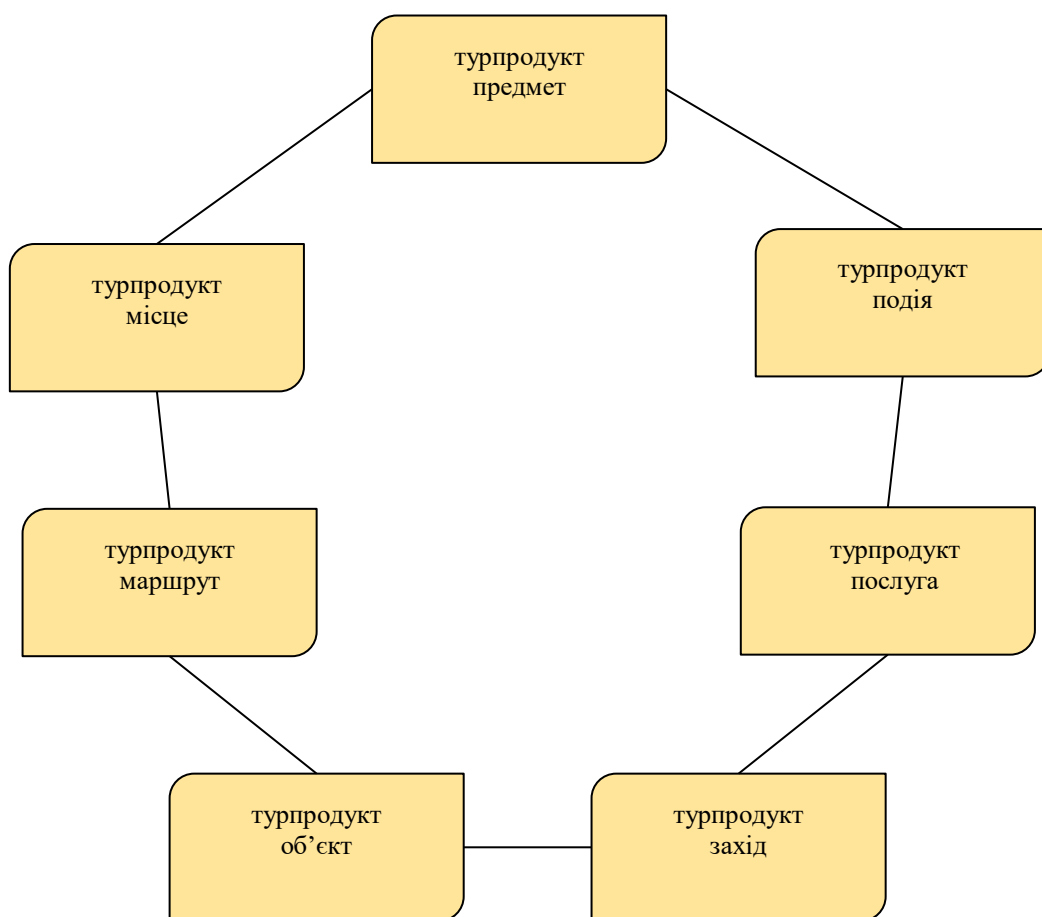

Рис. 2.3.1. – Класифікація турпродуктів [4]

Через недостатній розвиток туристичної інфраструктури, невідповідність ціни та якості туристичних продуктів, а також недостатню промоцію туристичних продуктів у Харківському регіоні, продукти внутрішнього та в'їзного туризму становлять дуже малу кількість галузевих продажів.

Повітряна та дорожня інфраструктура є числом елементів розвитку

туристичної галузі регіону. На жаль, частина авіап перевезень є дуже низькою через неповне регулювання авіап перевезень. Крім того, стан залізничного транспорту потребує покращення, послідовно до міжнародних стандартів та залучення інвестицій для оновлення та ремонту [41].

Перешкодою для розвитку туристичної діяльності є обов'язкова фінансова відповідальність компаній перед туристами. Мінімальна комісія змушує менших туроператорів ставати турагентами, що є плюсом для великих туроператорів. Крім того, через показ стимулів для розвитку внутрішнього туризму, туристичні компанії зосереджуються на виїзному туризмі як більш прибутковому бізнесі.

Негнучкість туристичної пропозиції до зміни ринкового середовища та постійного зростання витрат, що формують собівартість туристичного продукту, що призводить до зниження рівня цінової конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності туристичних послуг України.

Нижче наведено фактори, які перешкоджають конкурентоспроможності туристичних продуктів:

- державне регулювання туристичної галузі не є єдиним механізмом;
- нормативно-правове забезпечення не відповідає сучасним тенденціям розвитку туризму;
- недостатньо інвестицій у розвиток туристичного сектора;
- інноваційні технології використовують недостатньо;
- невідповідність туристичних об'єктів міжнародним стандартам;
- відсутня єдина стратегія просування туристичних продуктів;
- недостатня туристична, сервісна, соціальна та інформаційна інфраструктура;
- дослідження науково-дослідницької підтримки туристичного сектора;
- відсутня промоція внутрішнього туризму;
- сезонність.

Необхідно вжити низку заходів для створення умов подальшого розвитку туризму в Україні, зокрема в Харківській області:

- нейтралізувати негативні тенденції в туристичній галузі;

- підвищення рівня життя населення;
- забезпечити збереження унікальності важливих природних, історичних та культурних ресурсів;
- покращити імідж регіону в туристичному секторі;
- мінімізувати соціальні та економічні проблеми в регіоні;
- підвищити рівень "прозорості" туристичного ринку.

Ефективною складовою розвитку туризму в Харківській області є щотижневі рекреаційні заходи [66]. До них належать тури вихідного дня в центрі Харкова та тури з району до центру Харкова.

Майбутнє туризму в Харківській області залежить від розвитку комплексного туристичного продукту:

- 1) івент-послуги - відвідування регіональних розважальних, культурних, освітніх, спортивних та шоу-центрів;
- 2) бізнес-послуги - організація зустрічей та бізнес-конференцій;
- 3) етнографічні послуги - знайомство з побутом і традиціями місцевого населення (знайомство з давніми племенами, традиціями та обрядами);
- 4) етнічні послуги - туристичні послуги з розміщення та огляду природних ресурсів;
- 5) оздоровчі послуги - SPA-процедури, обгортання, масажі, грязьові ванни, плавання в басейні, сауні та заняття спортом;
- 6) спортивні послуги - організація спортивних заходів для туристів;
- 7) VIP-сервіс - відвідування місць, не відкритих для публіки [56].

Згадані вище туристичні послуги формують особливу конкурентну перевагу для багатьох споживачів. Це пов'язано з тим, що туристи в основному шукають нових вражень і готові платити за них будь-які гроші. Водночас вони приймають дохід і заохочують туристичні агенції до розробки нових туристичних продуктів.

Конкурентоспроможність туристичного продукту - це показник його здатності конкурувати на ринку. Формування конкурентної переваги починається з визначення основних споживчих характеристик, які потім

використовують для аналізу потенціалу продажу продукту на відповідному ринку. Концепція визначення іміджу компанії є важливою для конкурентоспроможності туристичного продукту [55].

У процесах розробки туристичних продуктів слід активніше враховувати потреби туристів. Ефективна та конкурентоспроможна туристична галузь відкриває широкі можливості для обслуговування як внутрішніх, так і зовнішніх відвідувачів. Для подальшого розвитку туризму в Харківській області необхідно вжити таких заходів:

- оптимізувати нормативно-правову базу для розвитку туризму відповідно до міжнародної практики;
- стимулювати розвиток внутрішнього туристичного ринку та створити економічний механізм для залучення іноземних інвесторів;
- створити максимально справедливу та жорстку систему ліцензування та сертифікації туристичної діяльності (таблиця 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Заходи щодо підвищення конкурентоспроможності туристичного
продукту Харківської області [4]

Мета	Наявна ситуація	Впровадження заходів
1	2	3
Ефективна транспортна інфраструктура	Відсутні засоби інформування.	Розробити транспортний план, який враховує розташування туристичних об'єктів у регіоні.
	Обмежений доступ транспорту до туристичних об'єктів.	
	Недостатня кількість паркомісць	
Наявність великої кількості різних класів розміщення для задоволення потреб відвідувачів.	Перевага готелів сегмента 3* та 4*	Орієнтування на залучення девелоперів та міжнародних готельних операторів до своїх проектів.
	Нестача бізнес-центрів та виставкових проектів залів	Впровадження стандартів якості міських послуг.

Продовження таблиці 2.3.1

1	2	3
Покращення індустрії громадського харчування	Ринок стрімко розвивається.	Підтримувати розвиток ресторанних мереж.
	Відсутність кав'ярень та тематичних ресторанів з місцевою кухнею	Розробка концептуальних ресторанів та ресторанів з унікальним гостинним меню.
Клуби, розважальні центри та туристичні атракції	Недостатність торговельних розважальних центрів цікавих для туристів.	Проектування розважальних центрів з концепцією.
		Залучення іноземних інвесторів
Наявність забезпечених туристичних зон та маршрутів	Наявні екскурсійні маршрути.	Розробка проекту з реструктуризації інфраструктури туристичного середовища з урахуванням потреб туристів.
	Туристи орієнтуються на інформацію, доступну в довідниках та інтернеті.	
Наявність туристично-інформаційного центру	Відсутність регіональних туристичних інформаційних центрів у Харківській області.	Створення єдиної координаційної служби в туристичній галузі.
Безпечне перебування туристів в місті та області	Відсутність спеціальних засобів гарантування безпеки	Організація безпеки пересування туристів.
	Відсутність потенціалу для оперативної допомоги іноземним туристам з боку правоохоронних органів через мовний бар'єр	Створення спеціальних інструкцій засоби безпеки для туристів.
		Вивчення іноземних мов працівниками правоохоронних органів

Сьогодні управління туристичним сектором має охопити кілька ключових питань:

- удосконалити структуру управління;
- впровадження національної політики через співпрацю між центральними та місцевими органами влади та підприємствами;
- удосконалити національну туристичну статистику з урахуванням

міжнародних стандартів та іноземного досвіду.

З огляду на вищезазначене, можна дати наступні рекомендації щодо розвитку та підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту в Україні та, зокрема, в Харківській області:

- удосконалити методи залучення громадськості та підвищити ефективність дій уряду для покращення регіональної туристичної політики;
- удосконалити систему стратегічних програмних документів для розвитку регіонального туризму;
- будуть представлені новітні методики планування та реалізації унікальних туристичних продуктів;
- залучення іноземних інвесторів для розвитку туристичного потенціалу Харківської області.

Впровадження цих методів може сприяти розвитку та підвищенню конкурентоспроможності туристичної галузі та покращенню співпраці між туристичним сектором та іншими секторами соціального, економічного та культурного розвитку в регіонах.

Для того, щоб підвищити конкурентоспроможність туристичного продукту Харкова та регіону, необхідно працювати над удосконаленням процесу відтворення якісного туристичного продукту.

Конкурентоспроможність туристичних продуктів має бути забезпечена шляхом запровадження нормативних вимог до ключових параметрів якості. Разом ці параметри формують основу захисту прав споживачів за такими основними споживчими характеристиками, як безпека, прозорість та доступність.

Інноваційна політика створення нестандартного інтегрованого туристичного продукту, ефективна цінова політика та створення унікального туристичного продукту сприяють зміцненню туристичної галузі в Харківському регіоні.

Інноваційні технології прогресують у формуванні конкурентоспроможної туристичної діяльності. Вона охоплює готельний і транспортний сектори і може

автоматизувати надання цілого ряду послуг, включаючи бронювання авіа-, автобусних і залізничних квитків та бронювання номерів у готелях.

Дворічанський природний парк та Слобожанський природний парк є унікальними регіональними комплексами в Харківській області. Ландшафтні парки - це природоохоронні та рекреаційні об'єкти, які створюють умови для різних видів дозвілля, наприклад ландшафтний парк "Печенізьке поле". Заповідна територія представляє собою унікальні зразки природи: Божкове, Тундик, Миколаївські насадження.

Комплексне вдосконалення рекламної структури, просування та підвищення якості туристичних, туристичних, готельних та транспортних послуг регіону на національному ринку сприятиме підвищенню привабливості Харківської області для України в цілому та за її межами.

Якісна політика розвитку туризму в регіоні могла б це забезпечити:

- удосконалення ринкових засад господарювання та прискорення економічних реформ у Харківському регіоні;
- підвищити рівень дохідної бази обласного бюджету;
- підвищити рівень інвестицій у високотехнологічні туристичні об'єкти;
- покращити імідж регіону в Україні та за кордоном;
- налагодити ефективні культурні та зовнішньоекономічні зв'язки;
- фінансова підтримка (інвестиції, субсидії) культурних та рекреаційних заходів;
- підвищення попиту на товари та послуги, які важко продати на внутрішньому ринку (ремесла, сувеніри);
- покращити фінансові показники регіонального господарського комплексу;
- оптимізація сфери зайнятості;
- організації, які сприяють розвитку дозвілля місцевого населення та культурно-історичної спадщини країни.

Таким чином, можна зробити висновок, що Харківська область має всі умови для того, щоб стати однією з найбільших туристичних центрів України.

Регіон має достатньо ресурсів для туризму, включаючи унікальну флору і фауну, добре розвинену транспортну мережу, природні лікувальні ресурси та пам'ятки архітектури, археології та монументального мистецтва. Важливим потенціалом є природні рекреаційні ресурси та відповідні людські ресурси.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В дипломній роботі проведена комплексна оцінка стану розвитку туризму в Харківській області та запропоновано напрямки його покращення. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити низку висновків.

1. Туризм є одним із головних чинників для відбудови регіону, повернення додому місцевих, які під час воєнних дій повинні були залишити домівки й виїжджати в інші області нашої країни, або за кордон. Викликати інтерес у іноземців, щоб вони побачили наслідки війни, розуміли скільки було жертв, які розрухи вона принесла, в яких умовах довелося жити людям, яким нікуди було податись, або боялись покидати рідну землю. Також за рахунок іноземців змінити світове бачення відносно нашої країни. В Україні необхідно вжити заходів задля уникнення дискримінації за будь-якою ознакою. Окрім цього більше буде проживати іноземців, за рахунок чого збільшиться прибуток не тільки в область (а також чисельність), а й по всій Україні (сподіваюсь на той момент ми повернемо землі, які забрали тимчасово). Як раз збільшиться середній вік життя в чоловіків та жінок, тому що рівень стресу стане меншим за рахунок того, у людини буде можливість прожити те життя, яке вона хоче прожити.

2. Область налічувала 246-ть територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), 156-ть річок й по сумарним запасам підземних вод займає п'яте місце в Україні. Це надає можливість як місцевим так і закордонним туристам ознайомитися з місцевою флорою та фауною, лісами, парками, річками, місцями для відпочинку та дозвілля. За рахунок того, що не кожна людина хоче жити в місті, чи приїжджати час від часу для відпочинку від місцевої суєти, природа стає дуже актуальною на такі випадки для більшості людей, так як природа може допомогти зібрати всі думки до купи чи заспокоїти. Саме проживання, прогулянки, спорт, кемпінг або інші варіанти, які можна запропонувати для проведення на зеленій території, позитивно впливає на здоров'я, а в наш час його не так багато.

3. Харківщина має значний історико-культурний потенціал. Загальна

кількість складає 2535 одиниць, а це: пам'ятки історії, археологія, містобудування, монументальне мистецтво, архітектура, музеї та заповідники [64]. По більшій частині регіон багатий на вироби мистецтва: вишивка, різьблення, кераміка, малярство і т.д. Історичні місця пов'язують нас з пам'яткою минулого, “чим” або “в яких умовах” на той час проживав наш народ. Хто бував на цій землі із літературних діячів, де жив, яким життям він/вона прожили. Знати коли було створено чи побудоване, визначні події цього місця або території. Для майбутнього покоління потрібно залишати щось визначне, наприклад щоб не було повторів тих помилок, які не потрібно було відтворювати знову та знову (війна, геноцид, варварство). Кожна людина має змогу створити свою історію, розповісти про неї, й тоді вона передаватися з покоління в покоління. Ті самі пам'ятки, наведені в цій/іншій дипломній роботі, на дають змогу поглиблюватися в цей інформаційно-часовий потік, робити винятки, брати собі в нотатки деякі аспекти з історії.

4. За часів COVID-19 наступив спад прибування туристів з інших країн, а також проблеми пересування для внутрішнього туризму (для місцевих, людей що вирішили жити в нашій країні). По суті повторюється ситуація, але наразі війна, тому людям небезпечно перебувати на території України. Із-за цього закриваються туристичні компанії в яких немає програм для внутрішнього туризму. А також ті компанії, що пов'язані з країною-агресора (Anex Tour, Coral travel, Tez Tour). Раніше українці виїжджали за кордон за програмами зазначених компаній, тим паче вони надавали робочі місця в Україні й за кордоном. Для мешканців Харківщини популярними країнами для відпочинку були Єгипет та Туреччина (країни з субтропічним, тропічним кліматом).

5. До засобів туристичної інфраструктури (готелі, мотелі, хостели, пансіонати, кемпінги), транспортні комунікації та послуг, заклади харчування (ресторани, кафе, бари), культурно-розважальні заклади та заклади фінансового обслуговування. В області не так багато готелів, які мають 5-ть зірок, та навіть на інші категорії не так багато. За те тут представлені різні типи розміщення (квартири, міні-готелі, хостели, приватні будинки, бази відпочинку та інші).

Різноманіття є в послугах харчування: спільна кухня, новорічний банкет, з власною кухнею, безкоштовний сніданок. З приводу умов у номерах: ванна кімната в номері (бувають спільні), кондиціонер, холодильник, телевізор, балкон, вид на басейн (шкода що не на море), спільні кімнати без ліжок.

6. Розвиток туризму на Харківщині – це, перш за все, відновлення туристичного продукту (сукупність товарів і послуг, матеріальних благ й ресурсів, що реалізуються на ринку туристичних послуг). Сюди ж відносяться елементи, маршрут і різноманітні послуги, що підтримують життя туриста. Найбільш розвиненими видами туризму на які потрібно робити акцент це: історико-культурний, сільський та зелений, спортивний, діловий, міський. Із-за стимулів в плані розвитку, і заробітку компанії, туристичні компанії зосереджуються на виїзному туризмі як більш прибутковий бізнес. Тому в нас зменшується дохід в середині країни, і вирішити це питання можна через стимулювання тур. компаній діяти навпаки (на внутрішній туризм). В кожній компанії свої умови, пропозиції, ціни на тур. продукт, й тут впливає процес “конкуренції”. Для одних стимул, для інших випробування, а також занепад. Перш ніж відкривати свій філіал потрібно розуміти контингент людей, місце розташування фірми, персонал який набирається, саме головне тур. продукт який пропонується споживачам.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Класифікація готелів : ДСТУ 4269:2003. – [Чинний від 2004-01-09]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004.– 13 с. – (Державний стандарт України).
2. Про туризм: Закон України 29 квітня 2021 р. 1441-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Аніпко Н. Зацікавленість іноземних туристів Україною: особливості післявоєнного туризму / Н. Аніпко, Н. Андрусак // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект», 5 травня 2022 р. – Чернівці: Технодрук, 2022 – С. 323-326.
4. Беспала О. А. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку в Україні / О. А. Беспала // Економіка. – 2017. – № 6 (34). – С. 9–13.
5. Белінська М. М. Тенденції розвитку туристичної галузі на території Харківської області / М. М. Белінська, В. В. Мендерецький // Географія та туризм : матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф., 26 лютого 2021 р. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. – С. 246-252.
6. Богдан Н. М. Розроблення стратегії розвитку туризму в Харківській області / Н. М. Богдан, Ю. Д. Свідло // Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності: глобальні виклики: матеріали міжнародної наук.-практ. інтернет-конф., Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2022 – С. 169– 171. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/24emhcjc>.
7. Балацька Н.Ю. Ресторанний бізнес в умовах пандемії коронавірусу, проблеми та напрями трансформації моделей розвитку/ Н.Ю. Балацька // Інфраструктура ринку, 2020 – Вип. 42. – С. 117–122. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32843/infrastruct42-20>.
8. Боярська М. О. Сутність та визначення економіки вражень на сучасному етапі розвитку економіки України /М. О. Боярська // Молодий вчений.

– 2016. – № 4. – С. 25-27.

9. Всесвітня туристична організація: ООН (ЮНВТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/>

10. Внутрішній туризм в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/vnytrishniy-turyzm-v-ukrainiCOVID19/30726545.html>

11. Гапоненко Г. І. Перспективи організації Зелених шляхів в Україні як пріоритетний напрямок розвитку ринку внутрішнього туризму / Г. І. Гапоненко, А. В. Василенко, І. М. Шамара // Вісник Харківського нац. університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. – Країнознавство. – Туризм. – 2021. – № 13. – С. 231-240.

12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Домінська О. Я. Сучасний стан та інноваційні процеси розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні / О. Я. Домінська, Н. О. Батьковець // Вісник Львівського торг.-економ. університету. – 2017. – Вип. 52. – С. 39–41.

14. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління / І. Дворська // Інтернет-видання «Liga.net». 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>

15. Державне агентство розвитку туризму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourism.gov.ua>

16. Екологічний паспорт Харківської області 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2017.

17. Жук Ю. І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в малих історичних містах Харківської області / Ю. І. Жук, М. М. Назарук // Матеріали Х Всеукраїнських наукових Таліївських читань. – Харків, 2014 – С. 66–71.

18. Заячківська Г. А. Військовий туризм як один з перспективних напрямків післявоєнного розвитку туризму в Україні / Г. А. Заячківська, А. О. Сікула // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Сучасні напрями розвитку

економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення», 1-2 червня 2022 р. – Львів: Видавництво ЛТЕУ, 2022. – С. 267-269.

19. Івашура А. А. Стале харчування як екологічний маркер в індустрії гастрономічного туризму / А. А. Івашура, О. М. Борисенко, А. О. Солдатенко // Науково-технічний збірник "Комунальне господарство міст". Серія: економічні науки. – Харків. 2021. – № 5 (165). – С. 50–55.

20. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму : підручник / В. К. Кіптенко. – Київ : Знання, 2010. – 502 с.

21. Котова О.В. Теоретичні аспекти спортивно-туристичної діяльності / О. В. Котова // Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності: збірник наукових праць. – Харків: ХДАФК, 2016 – С. 149-154.

22. Коржилов Л.І. Туризм в Україні. Класифікація та види / Л.І. Коржилов // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3345>

23. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: підручник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2013. – 334 с.

24. Козлова А. Туризм в умовах війни: що відбувається з галуззю й які перспективи на цьогорічний сезон / А. Козлова // Інтернет-видання «Comments.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://money.comments.ua/ua/news/economy/turizm-v-umovah-viyni-schovidbuvaetsya-z-galuzzyu-y-yaki-perspektivi-na-cogorichniy-sezon-699311.html>.

25. Кукліна Т. Тенденції розвитку світового туризму: від коронавірусу до військової агресії / Т. Кукліна, С. Цвілій, С. Журавльова // Підприємництво та інновації. – 2022. – № 23. – С. 12-15.

26. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди / Л. Корчевська // Матеріали міжнародної наук.-практ. конференції «Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект», 5 травня 2022 р. – Чернівці: Технодрук, 2022. – С. 337-341.

27. Кузик С.П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.

28. Кубах А. І. Правове регулювання туристської діяльності: навч. посіб. / А. І. Кубах, Т. А. Коляда, О. В. Харитонов. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 282 с.
29. Лисенко В.В. Екологічний туризм в Україні: тенденції управління та розвитку / В. В. Лисенко, В. П. Лисенко, Л. В. Піддубна // Інфраструктура ринку. 2018. – № 17. – С. 307-311.
30. Лисенко О. Г. Динаміка температурного режиму Харківської області / О. Г. Лисенко, Г. С. Куценко // Молоді науковці – географічній науці. Збірник наукових праць X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (21-22 листопада 2014 р.) – К.: Прінт Сервіс, 2014. – Вип. X. – С. 83-86.
31. Муромцева Ю. І. Соціально-демографічні чинники розвитку туризму на Харківщині / Ю. І. Муромцева // Історія та географія. – 2020. – № 56. – С. 110-116.
32. Муромцева Ю. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону / Ю. І. Муромцева // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Економіка. – 2015. – № 15. – С. 124-131.
33. Муромцева Ю.І. Надсмертність та її вимірювання в Україні в умовах пандемії covid-19 // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. П. І. Лоцмана. – Харків : ХНПУ, 2021. – С. 140 – 153.
34. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 368 с.
35. Носирєв О. О. Розвиток курортів та оздоровчо-рекреаційного комплексу України / О. О. Носирєв, К. Д. Третьякова // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доп. 30-ї міжнародної наук.-практ. конф. MicroCAD-2022, 19-21 жовтня 2022 р. – Харків : НТУ «ХПІ», 2022. – С. 575. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/58546>.

36. Носирєв О. О. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Харківської області / О. О. Носирєв, К. Д. Третьков // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. «Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації». – Харків : НУЦЗУ, 2023. – С. 55-58. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tinyurl.com/2p8jhh8z>.
37. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг: навч.- метод. посіб. / С. Г. Нездоймінов. – Одеса : Астропринт, 2011. – 216 с.
38. НВП «Гомільшанські ліси». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gomolsha.org.ua/>.
39. Офіційний сайт мережі готелів «Reikartz Hotel Group» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reikartz.com>.
40. Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/content/gromadske-obgovorennya-proektukonceptcii-derzhavnoi-cilovoi-programi-rozvitku-vnutrishnogo-ta-viznogo-turizmumandruy-ukrainoyu.html>.
41. Отечко С. А. Територіальна організація транспортної системи Харківського регіону (на прикладі підсистеми автомобільного транспорту) : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : 11.00.02 / С. А. Отечко; Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 217 с.
42. Програма економічного та соціального розвитку м. Харкова на 2019 р. – № 1286/18. – 2018.
43. Пестушко В. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи / В. Пестушко // Географія та основи економіки в школі. – К. : Педагогічна преса, 2007. – № 11-12. – С. 42-43.
44. Покоłodна М. М. Туристські ресурси України : підруч. / М. М. Покоłodна, Т. В. Гордієнко, І. Л. Полчанінова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 222 с.
45. Поступна О. В. Стратегія розвитку туристичної дестинації Харківської області / О. В. Поступна, Д. С. Філенко // Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. (з

міжнародною участю), 08 грудня 2020 року. – Полтава : ПДАА, 2020. – С. 161–163. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tinyurl.com/yp8mj5u>.

46. План розвитку на 2021-2023 роки з реалізації стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ndcpr.org/media/posts/presentations/kharkiv_region_strategy_action_plan.pdf

47. Писарева, І. В. Розвиток подієвого туризму та його вплив на просування території / І. В. Писарева, О. М. Радіонова, М. Д. Приходько // Економічний простір. – 2020. – № 161. – С. 104-109.

48. Попко О. В. Туризм як складова розвитку економіки та екологічної культури України / О. В. Попко // Студентський вісник НУВГП. – 2017. – № 1(7). – С. 140-143.

49. Про схвалення стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р. – Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>.

50. Радченко А., Безрукова Т.М. Вивчення екологічного стану водоймищ на території Будянської селищної ради Харківського району Харківської області // Молодь, наука, технології: Хімія і фізика в сучасних технологіях. Тези XII науково-технічної конференції доуніверситетської молоді 27 листопада 2013 р. – Харків, 2013. – 264 с.

51. Рекун Г. П. Оцінка впливу туристських чинників на розвиток Харківського регіону / Г. П. Рекун, Я. А. Стаднюк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – № 2 (7). – Т. 1. – С. 44–50. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tinyurl.com/mtc6359d>.

52. Ресторанний бізнес в умовах пандемії COVID-19: шляхи виходу з кризи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <blob:https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/3547e230-d1a9-4d92-8e9a>.

53. Романюк І.А. Формування корпоративної культури та ділової репутації туристичних підприємств [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2018/24_2018_ukr/39.pdf

54. Родак К. Як виглядає туризм під час війни / К. Родак // Інтернет-

видання «Zaxid.net», 12 травня 2022 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zaxid.net/statti_tag50974

55. Солов'янчик А. В. Сучасні підходи до визначення конкурентоспроможності туристичних підприємств / А. В. Солов'янчик // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць / за ред.: М.І. Зверькова. – Одеса, 2015. – № 56. – С. 161–169.

56. Скриль І. Сучасні тенденції розвитку туризму на прикладі Харківської області / І. Скриль // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» – Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – С. 111–116. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tinyurl.com/57n8n8zy>.

57. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/Стратегія.pdf>.

58. Семенова М. В. Аналіз основних завдань щодо розвитку туризму в Харківській області / М. В. Семенова // Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу 23 січня 2020 року, Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. – С. 103–107 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tinyurl.com/3na7fnx9>.

59. Сєроухов Д. Туристична галузь: важкий план до відновлення [Електронний ресурс] / Д. Сєроухов. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/05/21/674127/>.

60. Світлична В. Ю. Туризм під час пандемії: стан та перспективи розвитку / В. Ю. Світлична, М. В. Тонкошкур, С. В. Кравцова // Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – 2020. – Вип. 49. – С. 213-217.

61. Сайт готелю Kharkiv Palace // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kharkiv-palace.com/>

62. Сайт готелю Premier Hotel Aurora // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://aurora-hotel.phnr.com/>

63. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. – № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p.

64. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. І. М. Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2011. 284 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/11327937.pdf>.

65. У ДАРТ назвали туристичні тренди 2022 року // Укрінформ. 30.01.2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3394215-u-dart-nazvalituristicni-trendi-2022-roku.html>.

66. Худавердієва В. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку / В. Худавердієва, В. Мерчанський, Н. Чуйко, А. Воронкова // Journal of Innovations and Sustainability. – 2022. – № 6 (2).

67. Черчик Л. Наукові підходи до формування систем менеджменту туристичних підприємств / Л. Черчик, А. Лажнік // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2021. – № 13. – С. 209-215.

68. Шаповалова О. Сучасні тенденції розвитку «spa» і «wellness» туризму / О. Шаповалова, Ю. Сапа // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: міжнародні відносини. – Економіка. – Країнознавство. – Туризм. – 2013. – Вип. 1042. – С. 154-158.

69. Шабардіна Ю. В. Роль рекреаційних ресурсів у формуванні рекреаційного потенціалу як складової продуктивних сил регіонального економічного простору / Ю. В. Шабардіна // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2008. Ч. 3. – С. 285–288.

Додатки

Додаток А

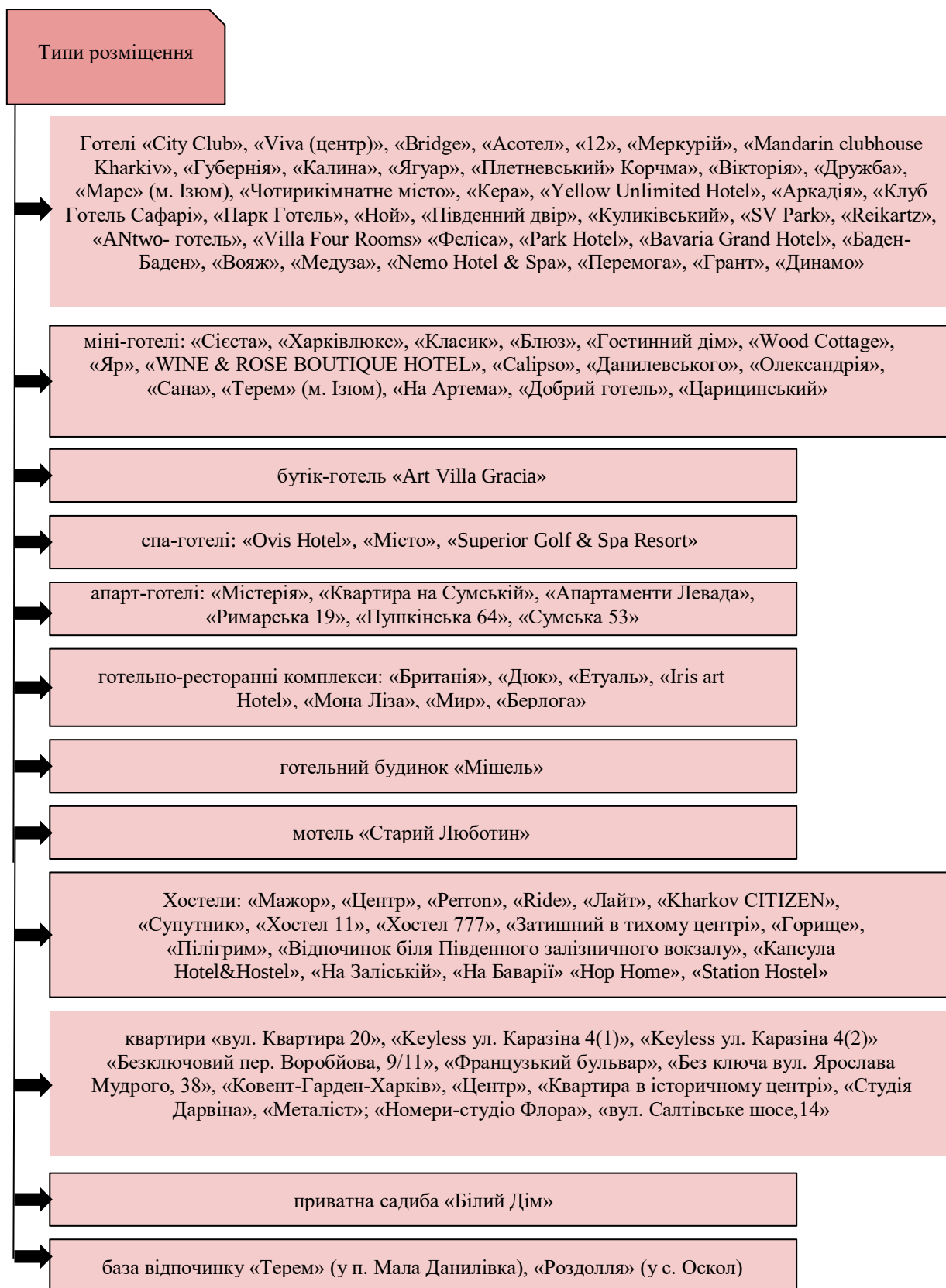

Рис. А.1. – Типи розміщення закладів Харківської області [13, 61, 62]